

ƏQLİ MÜLKİYYƏT

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ СОБСТВЕННОСТЬ / INTELLECTUAL PROPERTY

Elmi-praktik jurnal / Научно-практический журнал / Scientific & practical journal

ВЗГЛЯД В БУДУЩЕЕ

№ 6 | 2024

REDAKSIYA HEYƏTİ

Azərbaycan Respublikası
Əqli Mülkiyyət Agentliyi
İdarə Heyətinin sədri,
prof. KAMRAN İMANOV

Президент Евразийского
Патентного Ведомства
(ЕАПВ) ГРИГОРИЙ ИВЛИЕВ

Академический директор
Научно-образовательного
центра ИС и цифровой
экономики,
проф. ИВАН БЛИЗНЕЦ

Руководитель Секции стран
Кавказа, ЦА и Восточной
Европы ВОИС
ИЛЬЯ ГРИБКОВ

Azərbaycan Respublikası
Əqli Mülkiyyət Agentliyi İdarə
Heyəti sədrinin müavini
SƏNAN TAPDIQOV

Azərbaycan Respublikası Əqli
Mülkiyyət Agentliyi Aparatının
rəhbəri
XUDAYƏT HƏSƏNLİ

Əqli Mülkiyyət Hüquqlarının
Təminatı Mərkəzinin direktoru
NƏCƏF QULİYEV

Azərbaycan Respublikası Əqli
Mülkiyyət Agentliyi sədrinin
müşaviri
GÜLNARƏ RÜSTƏMOVA

Baş redaktor
ƏDALƏT İSMAYİLOV

BAKU 2024 COP-29

Səh. 18

**Какие цели
преследует абсурд об
"албанском мировоз-
зрении " армян?**

3

**Sənaye nümunəsinin
milli və regional
sistem vasitəsilə
mühafizəsinin
xüsusiyyətləri**

12

**Yurd yerlərimizin
pasportu**

30

**Революция в
музыкальной
индустрии**

35

КАКИЕ ЦЕЛИ ПРЕСЛЕДУЕТ **АБСУРД** ОБ «АЛБАНСКОМ МИРОВОЗЗРЕНИИ» **АРМЯН?**

КАМРАН ИМАНОВ

Председатель
Правления
Агентства
Интеллектуальной
Собственности АР

Претендуя на земли Западного Азербайджана и Карса в Восточной Анатолии и, именуя их Восточной Арменией, хай-армяне продолжают «развивать» миф о своем «древнем» проживании на этих землях. И это невзирая на то, что многие исследователи убедительно доказывали сущность этой фальсификации. Мы остановимся на этом мифе, причем начиная с периода, когда хай-армянский этнос еще не был сформирован, а именно с эпохи существования могущественного государства Урарту.

Ныне общепринято, что урартийский язык, именуемый и как язык алародов не имел никакого отношения к индоевропейскому языку хай-армян и являлся языком агглютинативного типа, очень близкого к языку хурритов (хореев по Библии) и языку древних хиттитов (хаттов). Рассмотрим как трактуют академические круги Армении этнополитическую ситуацию того времени на примере последних исследований. Перед нами книга Алексана А. Акопяна, доктора исторических наук института Востоковедения НАН РА с исследованием «Албания-Алуанк в греко-латинских и древнеармянских источниках», второе, переработанное издание (Издательство «Гитунюн» НАН РА, Ер., 2022 г.). Указанный автор утверждает о трех сторонах «албанского мировоззрения». Оставляя в стороне первые две, мы, следуя автору, выделим третью – «противопоставление в ряде эпизодов «албанского» «армянскому»

ради возвышения восхваления первого». Вне сомнения, что мы согласны с этой оценкой. Однако, речь у А.Акопяна идет об «албанском мировоззрении» не албан Албании, а армян Албании, а это абсурд, нелепица. В качестве «доказательств» «албанского мировоззрения» армян, автор критически относится к сведениям М.Каланкатукского (М.Дасхуранци), о более раннем по сравнению с армянским, начале албанского христианства в Албании, его утверждению о том, что только Албания имеет апостольский престол, а М.Каланкатукский (М.Дасхуранци) обвиняется в искажении источников и неправомерных добавлениях. Сюда же отнесена информация М.Дасхуранци о борьбе албанца Саһака Севады против армянского царя Смбата Багратуни, наконец, само написание «Истории Албании», где, по мнению А.Акопяна, древнеалбанский автор «стремится уподобиться Мовсесу Хорена-

ци, написавшему «Историю Армении». Автор отмечает, что у М.Каланкатукского (М.Дасхуранци) (указано происхождение албанцев и к фразе «живущие в северных странах – соплеменники кетурейцев, откуда [происходят] и албанцы» дается следующий комментарий [стр. 238]: «...Согласно «Генеалогии Ипполита Римского, на которой основывается Пилон Тиракаци, «армяне возводятся к внуку Иафета Торгому (Тогарме у Ипполита). Для определения степени развития «албанского мировоззрения» армянского населения правобережья Куры (или уже «самосознания», во всяком случае, для каких-то групп из правящих слоев) очень важно констатировать, что Мовсес Дасхуранци возводит «албанцев» к другому внуку Иафета Китию (в «Истории Албании» – Кетур).

Причина выбора этой кандидатуры предка заключается, по-видимому, в том, что во фразе о нем упоминаются «северные страны». Возможно, сыграло роль и наличие чтения «кетурейцы» в той рукописи «Хроники» Пилона Тиракаци, которая имела под рукой у автора «Истории Албании». Один из важнейших источников последнего, Мовсес Хоренаци, приводит библейское сведение о том, что сыновья пророка Ибрагима (Авраама) от жены Кеттуры (т.е. «кетурейцы», по христианской генеалогической традиции, предки парфян) переселились в «восточную страну» (Хоренаци, II, 68, стр. 203)... М. Дасхуранци несколько раз называет свою страну «северо-восточной». Нетрудно заметить, что кандидатура библейского предка была подобрана не совсем удачно, ибо Китий – традиционный предок Киприотов и каких-то северных островитян. И этот факт очень важен, так как он показывает, насколько была серьезно обдуманной (а в современном научном понимании – обоснованной) тенденция армянских правящих кругов Албании перевоплощение армян – «албанцев» в качестве отдельного народа».

Столь длинную цитату из А.Акопяна мы приводим неслучайно. Автор А. Акопян в качестве доказательной базы использует для армян термин «албанское мировоззрение» и даже «албанское самосознание». Остановимся на политическом и историко-конфессиональных аспектах приведенной цитаты, невзирая на нелогичность тирады, согласно которой у автора армянские правящие круги в Албании обосновывают перевоплощение армян в албанцев в качестве отдельного народа. Приводимую цитату следует рассматривать с позиций итоговой политической

цели, на которую ориентировано исследование данного автора. Политический заказ, воплощаемый А. Акопяном, сводится, по сути, к тому, чтобы убедить читателя в отсутствии албанского этноса в исконных провинциях Албании – в Арцахе и Утике и подмене его, якобы проживающими здесь ископом веков, хай-армянами. Этому, согласно А.Акопяну служит семантический анализ терминов «Албания» и «албанцы» в источниках IV в. до н.э. – X в. н.э. Здесь автор стремится показать, что «в результате известных политико-административных изменений этническое содержание этих терминов претерпело несколько этапов эволюции». Манипулятивный подход начинается с априорного утверждения автора о том, что Арцах и Утик первоначально не входили в состав Албании, являлись северо-восточной частью Армении, а античные источники представляли под Албанией только левобережье Куры. После упразднения в 428 г. Сасанидами Аршакидского царства, в состав Албании были включены «армянские области Арцах и Утик, расположенные в правобережье Куры. И с того времени «название «Албания» переходит и на армянское правобережье Куры и это, по мнению автора, «к концу V века в армянской церковной и исторической традициях появляется новый смысл термина «Албания»».

Оказывается, «армянское население Утика и Арцаха, отделившись от остальной Армении административными и церковно-юрисдикционными границами, начало чувствовать себя не только полноправной составной частью Албанского марзпанства, но и его основным хозяином». «Страна Албания стала для него «своей» и «родной».

Как отмечает автор, «население Утика и Арцаха противопоставляло своих князей и свою церковь (как «албанских») соответствующим институтам центральной Армении (как «армянским»), «князья правобережной Албании вели упорную борьбу против объединительной политики армянских царей – Багратидов», а «Албанская церковь стремилась выйти из традиционного подчинения армянскому католикоосу». И это является проявлением албанского мировоззрения у этнических хай-армян.

Далее А. Акопян пишет, что наиболее ярко «албанское мировоззрение наблюдается у историка Мовсеса Дасхуранци [Каланкатукский] в X веке... В эту эпоху автор «Истории Албании»..., даже попадая во всевозможные ошибки, пытается представить историю Албании, как историю отдельной от Армении

страны со своим народом для того, чтобы исторически обосновать право светских и духовных владык Утика и Арцаха безраздельно властвовать в собственной стране в царском и патриаршем величии так же, как Багратидские цари и армянские католикосы властвуют в «стране Армения».

Мы намеренно приводим «аргументы» армянского автора в цитатной форме, дабы не было необходимости комментировать изложенные абсурдные соображения о «чудесном» превращении хай-армян в этнических албанцев.

Подчеркнем, что рассуждая об этом абсурде А. Акопян намеренно не ведет речь об

бании в связи с халкидонитством и при этом в Албании наличествовала биполярность как в конфессиональном, так и многополярность в светско-административном плане. Кризис усугублялся постоянным давлением католикосата Армении, не признававших албанских католикосов-халкидонистов и, наставлявшего албанских правителей и паству на «путь истинный», т.е. в армяно-григорианскую веру. В итоге два изначальных компонента Албании, объединенные сотнями лет назад до написания «Истории Албании», а затем и персидской административной реформой вдоль старой линии разделения – Курой, в 950-960 гг. пришли к необратимому разрыву по причине

Политический заказ, воплощаемый А. Акопяном, сводится, по сути, к тому, чтобы убедить читателя в отсутствии албанского этноса в исконных провинциях Албании – в Арцахе и Утике и подмене его, якобы проживающими здесь испокон веков, хай-армянами.

армяно-григорианском вероисповедании хай-армян и албанцев. Именно единство в конфессиональном плане и дает возможность разгуляться фантазии автора. Заметим только, что албанцы только на определенных исторических этапах придерживались армяно-григорианского вероисповедования и в определенные периоды тяготели к халкидонизму (ортодоксу).

Сохранить армяно-григорианскую конфессиональную близость с хай-армянами являлось предметом постоянной озабоченности и прямого вмешательства в религиозные дела албанских церковников со стороны Армянской церкви и, в конечном итоге, церковная междоусобица явилась одной из причин падения албанской государственности.

Указанный период, т.е. период написания заключительной части «Истории Албании» являлся периодом церковного кризиса в Ал-

разрыва общей церковной структуры – фактора единства этой территории. Левобережье Куры (Северная Албания) стало халкидонистским, а правобережье находилось в церковном кризисе. На левом берегу Куры был свой царь – халкидонит, а великий князь Албании стал царем правого берега. Утрата общей идентичности приводит к потере политической идентичности и исчезновению двух албанских царств» (см. «Кавказская Албания, ее насельники и культурные ценности на освобожденных от оккупации территориях», Баку, 2021 г.).

Согласно историческим сведениям, царство Ерети / Шаки / Сак – Северная Албания (правители: Хамам, Артнерсех, Ишханик) было поглощено в начале XI в. Санарией (Кахети) и вошло в итоге в состав грузинского царства. Что касается Албанского царства к югу от Куры, то оно исчезает примерно в эти же годы,

Сохранить армяно-григорианскую конфессиональную близость с хай-армянами являлось предметом постоянной озабоченности и прямого вмешательства в религиозные дела албанских церковников со стороны Армянской церкви и, в конечном итоге, церковная междоусобица явилась одной из причин падения албанской государственности.

но при других обстоятельствах. Как описывает этот период Степанос Асолик, современник случившегося: «в то время в 452 г. эпохи (1003-1004 гг.) князя Парисоса... увековеченные до Сенекерима и Григора, вымирают совсем, а их земли, будучи оспоренными, разделяются между царем Армении Гагиком (временно, ред.) и эмиром Гянджи Фатлуном».

И в заключение, отмечу, что нельзя пройти и мимо интересных фактов, связанных с авторством написанной «Истории Албании», а во-вторых с использованием термина «армянский» у албанских авторов.

А.Акопян однозначно связывает авторство «Истории Албании» с именем М.Дасхуранци и не связывает его с М.Каланкатукским. Так, во введении (стр.5) среди источников не числится имя Каланкатукского, а указан только Дасхуранци, в конце книги, где следует «перечень древних авторов, анонимных источников, ис-

следователей» указано «Каланкатуаци» см. Мовсес Дасхуранци, (стр.301) и только в «указателе географических и этнических названий» есть Каланкайтуйк, Каланкатук, т.е. географическое название. В то время как в более ранних работах автора имя Каланкатукского можно найти. В ученом мире принято считать, что вероятно заключительные главы «Истории Албании» дописаны М.Дасхуранци, но начальные главы, повествующие о раннем периоде Кавказской Албании числятся за М.Каланкатукским, тем более, что есть его прямое указание о селе Каланкатук, в Гаваре Ути, «откуда [происхожу] и я», т.е. М.Каланкатукский.

Возможно, что исключение имени Каланкатукского связано с тем, что географическое понятие Каланкатук=Калан+катук имеет древнетюркскую этимологию и согласно словарю означает «калан» – «kəlan, большой, значительный, крупный», а «катук» – укрепленное зем-

ляным валом вокруг поселения».

Не могу не сказать и об авторской оценке «албанского мировоззрения, так называемого армянского населения Албании, что «...никак не мешало ему в то же самое время представлять историю своей «страны»; как считает А.Акопян в качестве составляющей общеармянской истории. Приведем цитату: «У Мовсеса Дасхуранци хорошо прослеживается армянский патриотизм. Он с воодушевлением рассказывает о борьбе армян против персов и арабов. В главе II, 2 заимствуя у Егише, автор «Истории Албании» в возвышенной манере рассказывает о восстании армян против Сасанидов в 450-451 гг. В ряде глав третьей книги

рассказывается о некоторых эпизодах сопротивления армянского населения и князей арабским завоевателям. Дасхуранци восхваляет армянских героев и мучеников и скорбит об их смерти. Так же определенно его осуждающее отношение к предателям армянских освободительных движений – Мехружану Арцруни и Васаку Сюни (гл. I, 13; II, 2)». Кроме того, как пишет А.Акопян, «Мовсес Дасхуранци подчеркивает, что первый правитель страны Албании и произошедшие от него влиятельные князья Араншаики ведут свое происхождение от патриарха армян «Хайка», а также «несмотря на стремление показать равноправие албанского и армянского католикосатов, Мовсес Дас-

На левом берегу Куры был свой царь – халкидонит, а великий князь Албании стал царем правого берега. Утрата общей идентичности приводит к потере политической идентичности и исчезновению двух албанских царств.

хуранци является искренним почитателем святых Армянской церкви апостола Фаддея и особенно Григория Просветителя». По мнению реферируемого автора, в работе «История Албании» древний автор, так или иначе, стремится представить албанскую историю как часть общеармянской истории.

Мы не раз в наших исследованиях отмечали, что об «армянском», нарочито подчеркнутым происхождении, назойливой фиксации армянского происхождения в виде «наша армянская страна» или «наш армянский народ» и т.п. мы встречаемся, читая албанских хронистов, таких как М.Каланкатукский и К.Гянджинский, проживавших и повествовавших о разных периодах истории албанского народа. Трудно не согласиться об отчетливом наличии в повествованиях албанского самосознания у албанских хронистов, отмеченное рядом исследователей и, в первую очередь, профессором Ф.Мамедовой. Вместе с тем, отождествление себя с армянским началом и что это является следствием григорианизации албанского населения, включая использование древнеармянского языка в церковном обиходе и пр. является важным, но недостаточным аргументом. Нельзя не согласиться и с мнением специалистов, что подобные представления у албанских авторов являются результатом последующих добавлений, переработок и искажений, преследовавших вполне определенные неблагоприятные цели, которые выявляются в текстах в связи с этими противоречиями и несоответствиями. Подобные «новоделы» совершенно справедливо явствуют, к примеру, в тексте у К.Гянджинского при описании просветителей Албании, «как родственного и единой с нами веры народа...» и сопоставлении с его мыслью о том, что большинство албанских князей владели армянским языком. Или же при сравнении сведений о том, что «...цари из рода соплеменника h'Айка, Арана, который Вагаршаком Парфянином был назначен правителем тех областей...» со сведениями М.Каланкатукского, что албаны происходили из другого колена Иафета, отличного от Армян (хайкидов, хайев), т.е. Аран не мог быть возведен к Хайку и др. (но эта тема отдельного обсуждения). При всем этом, по нашему глубокому убеждению, албанские авторы, не заблуждаются, идентифицируя себя с армянской общностью, более того, вполне правомочны сделать это, поскольку подразумевают под этим, как географическое изначально, так и конфессиональное в последую-

щем начало, но отнюдь не этническое понятие. После того, как в географическом ареале, именуемым «Арминийа», были приняты идеи и верования, принесенные Святым Григорием Лузаровичем, на протяжении всей последующей истории христианство в армянской редакции являлось источником исторической национальной и географической тождественности и идентичности всех, кто принял религиозные взгляды Просветителя, парфянина из рода Сурена Пахлава. И все носители указанных христианских взглядов, выделяясь от окружающих, стали именоваться «армяне». В их число вошли позднее не только этнические по происхождению «хайи», но также так могли именоваться и именовались в силу конфессиональной и географической принадлежности и размещавшиеся в общем географическом ареале представители других этносов, в т.ч. и турки. Более того, все, кто принял религиозные воззрения Святого Григория, включая албан, зачастую именовались, а главное, именовали себя «армянами», «армянским народом», а территорию проживания – «Армянская страна». Подчеркнем, что использование термина «армянский» являлось правомочным и вполне естественным для албанских авторов, поскольку в качестве официальной религии, как в Армении, так и в Албании было принято христианство парфянского от представителей Больших Арсакидов, правителями назначенцами Большого Арсакидского дома, (Парфии) а именно, царствующими армянским Арсакидом Трдатом и албанским Арсакидом Урнайром.

Нельзя не отметить и столь важный факт, что на протяжении более ста лет, после принятия в Армении/Арминийа христианства ее католликосами продолжали оставаться представители рода Сурена Пахлава – Григория Просветителя. А это означает, что представители армянской и албанской церквей, являвшихся наследницами и продолжательницами парфянского христианства Армении и Албании, в равной мере претендовали и продолжали это делать в последующем после Халкидонского собора (середина V в. н.э.), представляясь, как последователи и носители христианства в Армении / Арминийа от Григория Просветителя или кратко, армяно-григорианского христианства. Соответственно это распространялось и на имеющий конфессиональное значение, термин «армянский». Сказанное имело место и в те исторические периоды, когда Албанская церковь тяготела к халкидонитству.

Представители армянской и албанской церквей, являвшихся наследницами и продолжательницами парфянского христианства Армении и Албании, в равной мере претендовали и продолжали это делать в последующем после Халкидонского собора (середина V в. н.э.), представляясь, как последователи и носители христианства в Армении / Арменийя от Григория Просветителя или кратко, армяно-григорианского христианства.

Вместе с тем, приводимые соображения ни в коей мере не отрицают наличия сильных искажений и редактирования произведений албанских авторов: «Истории албан» М.Каланкатукского, «Элегии Давтака» и последующей албанской литературы XI-XIII вв. Имеются ввиду «Судебник» М.Гоша, превращенный в «Армянский судебник», «История» К.Гянджинского, представленная как «История Армении», тексты которых были отредактированы и приведены в соответствие с новыми, фальсифицированными заглавиями. В более позднюю эпоху, написанная в XVIII в. Есаи Гасан Джала-

лом «Краткая история страны Албанской» в XIX в., три сочинения Макара Бархударянца о поздних албанах – «Арцах», «Страна Албания и ее соседи», «История страны Агванк» также не избежали участи ревизии. Вместе с тем, подчеркнем, что во всех произведениях с VI по XIX века албанские авторы отчетливо проявляют албанское самосознание, как в названиях, так и в заглавиях произведений и при всем том, обоснованно могут пользоваться и термином «армянский», точно также, как его использует именуемый себя Хайями, нынешний хай-армянский этнос.

ВЗГЛЯД В БУДУЩЕЕ

АДАЛАТ
МАДАДОГЛУ

Главный редактор

Никол Пашинян выступил с обращением к народу. Текст послания таков, что армянского премьер-министра можно смело вносить в список так называемых прозревших, исцеленных армян. Последним в этом каталоге был известный общественный деятель, беспощадный по отношению к своим параноидальным соплеменникам историк и блогер Филипп Экозьянц.

Список этот, признаться, довольно куцей. Несколько писателей, историков и филологов (Егише Чаренц, Х. Абовян, Газарос Агаян, О. Туманян, Н. Гарсоян, Геворг Аслан, К.Патканов и др.), движимые то ли генетической памятью своего кипчакского, албанского происхождения, то ли профессиональной совестью, то ли чисто человеческим отчаянием, вызванным осознанием безнадежности самооценки собственного народа, писали и говорили нелестную правду об армянстве и его отношении к азербайджанцам. Подобным армянским признаниям посвящена книга профессора Камрана Иманова «Пришел, увидел...присвоил» (Баку, 2010), которая детально описывает все виды и формы армянских фальсификаций и армянского плагиата. Имя азербайджанского ученого Камрана Иманова я упомянул не случайно. Анализируя текст обращения Никола Пашиняна к своему народу, складывается впечатление, что премьер-министр Армении перечитал все книги и публикации Камрана Иманова, посвященные истории армянского народа, фактам армянского плагиата, разобла-

чению фальсификаций и измышлений армянских ученых («Армянские инородные сказки», «Земли Западного Азербайджана в древних и классических источниках и ДНК анализ», «Древние тексты и классические источники разоблачают армянские фальсификации» и др.) Судите сами. Из послания Н.Пашиняна к народу: «Важнейшей из этих причин (вызывающих споры и разжигающие страсти) является наше национальное несчастье, что на протяжении веков мы не имели государства, что само по себе должно было поддерживать в нашем сознании и подсознании мечту о восстановлении государственности, которая была важнейшим компонентом нашей национальной идентичности ...Но, мечтая о государстве, мы опирались на воспоминания, исходящие из государственных традиций, которые у нас существовали в прошлом: Армения Ервандидов, Армения Арташесидов, Армения Аршакидов, Армения Багратидов, Киликийская Армения. Эти Армении не были тождественны и сопоставимы друг с другом по территории, а иногда и по географическому положению, что

стало объективным препятствием для конкретизации и объективации наших представлений об Армении».

Текст обращения, хотя и несколько расплывчатый и двусмысленный, тем не менее, достаточно смелый и содержит попытку, во-первых образумить протестную часть армянского общества, недовольную тем, что Азербайджан без единого выстрела вернул четыре неанклавных села: Баганис-Айрум, Ашагы-Аскипара, Хейримлы и Гызылгаджилы. Во-вторых, балансируя между внешней, региональной и внутренней политикой, Никол Пашинян решил пойти еще дальше и, по сути, призвал армянский народ принять жестокую реальность и смириться с нею: «И те обсуждения, которые происходят в нашей стране, для меня не являются сюрпризом, потому что я лично прошел этот болезненный путь от психологии Исторической Армении к психологии Реальной Армении, и этот же путь мы сейчас проходим вместе... И мы вместе должны пройти этот путь, который, да, не является ковровой дорожкой, а проходит через тернии и ловушки, сложные и трудные решения, разочарования и непонимания, но это единственный путь, который имеет перед собой горизонт и ведет в реальную Землю Обетованную, Реальную Армению – Республику Армения. Это решающий путь».

Фольклорист, доктор филологических наук С. Адоньева в одном из интервью высказала умную мысль: «Как только ты предоставляешь возможность доступа к фактическому, а не фальшивому прошлому, у тебя немедленно улучшается будущее». Именно ее, эту мысль, стремится внушить своему народу Никол Пашинян, но перед ним стоит очень сложная задача. Ведь вопрос даже не в том, готово ли армянское общество пойти на ревизию национального самосознания, отказаться от комплекса культурной неполноценности, который присущ всем пришлым этносам и народам. Вопрос в том, что на самом деле «Реальная Армения», которую обещает Н. Пашинян – это новая Армения, Армения, которая должна начаться с нуля, однако сконструировать свою идентичность на пустом месте вряд ли получится. Отказавшись от психологии «исторической Армении», армянам придется отказаться и от всего того, что было сфальсифицировано и присвоено веками, в особенности, культурного материального и нематериального наследия соседних народов и в первую очередь – азербайджанцев. Пройдут десятки лет, чтобы отказаться от присвоенного, затем

перейти к симулякру и только потом создать что-то свое оригинальное. Концепция «Реальной Армении» Никола Пашиняна сегодня не выглядит реальной, но в ней есть логическое зерно: «Ни французская дипломатия, ни армянское лобби в США и в Европе, ни оружие из Индии нам не помогут сохранить нашу зыбкую государственность, если мы не сможем изменить свою психологию», – хочет сказать своим подданным премьер-министр Армении. Таков его взгляд на будущее.

24 мая было опубликовано послание Н.Пашиняна к армянскому народу, а спустя 3 дня, 28 мая Президент Азербайджана Ильхам Алиев встретился с жителями, переселившимися в город Ходжалы: «...26 февраля ...был заложен фундамент Ходжалинского мемориального комплекса. Он будет построен здесь и весь мир увидит, что такое армянское варварство. Это правда, и каждый должен это знать. Армения сама должна признать это, сама должна извиниться перед нами. Только сделав это, нынешнее руководство Армении, возможно, сможет хоть немного смыть грехи этих дикарей, вандалов и кровопийц. Если оно этого не сделает, то, думаю, сама Армения никогда не сможет подняться на ноги».

Если Н. Пашинян хочет построить «Реальную Армению», то он должен быть честен перед историей и самим собой и внушить эту честность своему народу, – в этом заключается будущее отношений между двумя странами.

На встрече с жителями города Ильхам Алиев озвучил собственные планы относительно будущего региона в контексте отношений между Баку и Ереваном: «Армения никогда больше не попытается совершить против Азербайджана какую-либо военную провокацию. Хотя реваншистов в Армении достаточно много. Мы следим и за последними событиями, видим, что есть попытки вновь выдвинуть против нас территориальные претензии. Поэтому мы в любой момент должны быть готовы. Конечно, в первую очередь нам необходимо еще больше усилить нашу армию, и мы это делаем. Сегодня я также ознакомился с домами, построенными для военнослужащих. Весь Карабах и Восточный Зангезур станут очень сильной оборонительной зоной, и здесь уже ведется работа в этом направлении, с тем, чтобы азербайджанский народ всегда мог быть уверен в том, что такие трагедии с нашим народом больше не произойдут».

В отличие от Армении и армян, на пути Азербайджана в будущее нет терний, и наша

походка легка, потому как мы не обременены чужим добром, мы воровато не оглядываемся по сторонам и не придумываем на ходу отговорки на случай, если нас поймают с поличным. Мы называем борщ «украинским», хачапури «грузинским», танец «Лезгинка» лезгинским. Отдыхая в Египте, мы восхищаемся пирамидами и не ищем каких-либо следов

присутствия древнейших азербайджанских каменщиков на этой великой стройке. Мы слушаем армянского шансонье Шарля Азнавура и не ломаем голову над тем, мог ли быть его прапрадед азербайджанцем, как это делают армяне по отношению к Фредди Меркьюри (он же Фаррух Булсара). Цели азербайджанского государства и народа ясны и легитимны:

безопасность, мир, стабильность, процветание, созидание, справедливость. Ни в менталитете азербайджанского народа, ни в государственной идеологии Азербайджана никогда не было стяжательства, стремления к разрушению, захватнической политики, планов расширения наших земель от моря до моря. Нам хватит своего Каспия, своих озер и рек.

Ни в менталитете азербайджанского народа, ни в государственной идеологии Азербайджана никогда не было стяжательства, стремления к разрушению, захватнической политики, планов расширения наших земель от моря до моря. Нам хватит своего Каспия, своих озер и рек.

SƏNAYE NÜMUNƏSİNİN MİLLİ VƏ REGIONAL SİSTEM VASİTƏSİLƏ MÜHAFİZƏSİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

GÜLNARƏ
RÜSTƏMOVA

Əqli Mülkiyyət
Agentliyi idarə
heyəti sədrinin
müşaviri

MİR YAQUB
SEYİDOV

Patent üzrə
ekspert

Bu məqalədə ölkəmizdə yaradılan mədəniyyət əsərlərinin, maddi və mənəvi dəyərlərin bir hissəsi olan sənaye nümunələrinin (dizaynların) yaradılması, milli və regional sistemlər vasitəsilə qeydiyyatı, qorunmasının bəzıməsələlərinə aydınlıq gətiriləcəkdir.

Sənaye nümunəsi adətən, məmulatın funksional xüsusiyyətləri ilə bağlı olaraq onun xarici görkəmini ifadə etdiyi üçün əksər hallarda “dizayn” terminindən də istifadə olunur. Bu baxımdan sənaye nümunəsinə bədii-konstruktiv həllər sahəsində müəllifin, dizaynerin yaratdığı yaradıcılıq işinin nəticəsi kimi baxılır. Dizayner işi, bədii yaradıcılığın və sənətkarlığın inkişafı naminə, maddi obyektlərin yeni formalarının, tərzlərinin, rəng çalarlarının, kompozisiyalarının və s. yaradılması istiqamətlərində yerinə yetirilən fəaliyyət sahəsidir.

Məqalədə sənaye nümunələrinin (dizaynların) yaradılmasının, qorunmasının, istifadəsinin biznes mühitinin genişlənməsi və inkişafındakı rolunu nəzərə alaraq, onların milli və regional – Avrasiya Patent Təşkilatı vasitəsilə mühafizəsinin əsas aspektləri şərh edilmişdir.

Məlumdur ki, dizayn anlayışı mədəniyyətin, iqtisadi siyasətin mühüm elementi olaraq dünya bazarında dayanıqlılığın və rəqabətin üstün cəhətlərinin təminedicisi kimi dəyərləndirilir. Bu baxımdan dizayn işi məmulatın, məhsulun, əmtəənin xarici görünüşünün funksional və struktur cizgilərini müəyyənləşdirərək cəlbedici etməklə onların estetik cəhətdən harmonikliyinə təmin edən fəaliyyət sahəsi hesab edilir. İstehsalçı firmalar,

şirkətlər özlərinin marketinq strategiyasında məmulatın, əmtəənin görkəmini – dizaynını daima diqqət mərkəzində saxlayır, onu daha baxımlı etmək üçün yeni formalar hazırlayırlar. Bir sözlə, istehsalçı firmanın, şirkətin biznes uğuru məhz məmulatın dizaynı və onun qorunması ilə bilavasitə bağlılıq təşkil edir. Məşhur ekspert Mc. Kinseyin belə bir müdrik sözü var: “Dizayn nə qədər yaxşı olarsa, biznes də bir o qədər müvəffəqiyyətli olar”. Dizayn istehlakçıda psixoloji effekt yaradır.

Sənaye nümunəsi kimi istər məmulatın müstəqil hissəsi, istərsə də quraşdırma komponentləri qoruna bilər. Sənaye nümunəsi həcmi və müstəvi formada ola bilər. Həcmi sənaye nümunəsi üçölçülü quruluşu olan kompozisiyalardır. Müstəvi sənaye nümunəsi isə ikiölçülü quruluşu malik kompozisiyalardır.

Sənaye nümunəsi kimi aşağıdakılar qeydiyyata alına bilər:

Funksional baxımdan məmulatın müstəqil hissəsi (bu funksional baxımdan eyni təyinatlı olan və ümumi məqsədlər üçün kompleks şəkildə istifadə olunan həllər (məsələn mebel qarniturları, servizlər) və ya məmulatda quraşdırılan komponentin müstəqil hissələri (bu funksional baxımdan müstəqil olmaqla məmulatın əsas tə-

Sənaye nümunəsi adətən, məmulatın funksional xüsusiyyətləri ilə bağlı olaraq onun xarici görkəmini ifadə etdiyi üçün əksər hallarda “dizayn” terminindən də istifadə olunur. Bu baxımdan sənaye nümunəsinə bədii-konstruktiv həllər sahəsində müəllifin, dizaynerin yaratdığı yaradıcılıq işinin nəticəsi kimi baxılır.

kib hissəsini təşkil edir və təkrar istifadə olunur, məs. maşının faraları, bəmperi və s.), məmulatın əsas hissəsi (məs. avtomobillər, cihazlar və s.); emblemlər, etiketlər, qablaşdırma məhsulları, butulkalar, geyimlər, parçalar, zərgərlik məmulatları, interyerlər və s. şəkillər, kompüter qrafikası, məketlər və s. kimi geniş formada olan təsvirlər.

Azərbaycanda sənaye nümunəsinin yaradılması, ekspertizası, qorunması, istifadəsinin qayda və şərtləri Azərbaycan Respublikasının “Patent haqqında” Qanununda (bundan sonra - Qanun) və Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 4 noyabr 2019-cu il tarixli 437 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Patentin alınması barədə iddia sənədinə aid Tələblər”də (bundan sonra Tələblər) öz əksini tapmışdır.

Azərbaycanda sənaye nümunəsinin yaradılması, ekspertizası, qorunması, istifadəsinin qayda və şərtləri, Azərbaycan Respublikasının “Patent haqqında” Qanunu (bundan sonra - Qanun), Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 4 noyabr 2019-cu il tarixli 437 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Patentin alınması barədə iddia sənədinə aid Tələblər” (bundan sonra – tələblər) və Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 17 dekabr 2019-cu il tarixli 478 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “İddia sənədi üzrə məlumat axtarışının və mahiyyətə ekspertizanın aparılması Qaydası” (bundan sonra - Qaydalar) ilə tənzimlənir. Qanuna uyğun olaraq, aşağıda qeyd edilənlər sənaye nümunəsi hesab edilmir: məmulatın yalnız texniki funksiyasını şərtləndirən həllər; arxitektura obyektləri (kiçik arxitektura formaların-

dan başqa); sənaye, hidrotexniki və başqa stasionar qurğular; çap məhsulları; maye, qaz, toz və ya bu kimi maddələrdən hazırlanmış dayanıqsız formalı obyektlər. Beynəlxalq və Regional təşkilatların sənədlərində, habelə bir sıra ölkələrin normativ hüquqi aktlarında arxitektura obyektləri, o cümlədən dayanıqsız formalı obyektlərin sənaye nümunəsi kimi qorunması mümkün hesab edilir. Qeyd edilənləri əsas tutaraq, bu obyektlərin Azərbaycan Respublikasında da qorunmasını təmin edən müddəaların yaxın vaxtlarda müvafiq qanunvericiliyə daxil edilməsi nəzərdə tutulur.

Sənaye nümunəsi patent hüququ obyektı olduğu üçün patent qabiliyyəti şərtlərinə uyğun olmalıdır. Qanunun 9-cu maddəsində göstərilir ki: yeni və ya orijinal olan sənaye nümunəsinə hüquqi mühafizə verilir.

Qanunun həmin maddəsində qeyd edilir ki: sənaye nümunəsinin estetik və ergonomik xüsusiyyətlərini doğuran mühüm əlamətlərinin məcmusu (forma, konfigurasiya, ornament və ya rənglərin ahəngi) onun ilkinlik tarixinə qədər mövcud bilgilərdə məlum deyildirsə, sənaye nümunəsi yeni hesab edilir.

Mövcud bilgilər məcmusuna iddia edilən sənaye nümunəsinin ilkinliyi tarixinə qədər eyni təyinatlı obyektlər və onların Azərbaycan Respublikasında tətbiqi barədə hamı üçün müəssər olan məlumatlar aid edilir. Mövcud bilgilər məcmusuna iddia edilən sənaye nümunəsinə aidiyyəti olan və əmtəə nişanı kimi Azərbaycan Respublikasında hüquqi mühafizəsi olan obyektlər də daxil edilir.

Sənaye nümunəsi barəsində iddia sənədinin Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyinə (bundan sonra - Agentlik) verildiyi günə kimi 6 ay ərzində onun mahiyyətinə dair məlumatlar müəllif, iddiaçı və onlardan həmin məlumatları birbaşa və ya dolayısı ilə almış hər hansı şəxs tərəfindən açıqlanması, iddia sənədində göstərilən obyektin yeniliyinə xələl gətirmir.

Mühüm əlamətləri özünün estetik xüsusiyyətlərinə yaradıcı xarakter verən sənaye nümunəsi orijinal hesab edilir.

Məmulatın mühüm əlamətləri yaradıcılığın nəticəsi kimi xarakterizə olunan sənaye nümunəsi orijinal hesab edilir. Hər hansı dəstin müxtəlif elementlərinin surəti çıxartmaqla yaradılan məmulat orijinal hesab edilmir. Bu halda müəllif (dizayner) özünün hər hansı fərdi yaradıcılıq meyarlarını ifadə etmir, sadəcə mexaniki şəkildə başqasının işlərində olan mövcud elementlərdən istifadə etmiş olur.

Məlum olan və ya qarışdırılacaq dərəcədə oxşar olan dizayn işləri də orijinal hesab edilmir. Bu bir növ əmtəə nişanları ilə eynilik təşkil etsə də əslində onlara bənzəmir. Belə ki, bu cür məlum dizayn işinin görkəmi ilə müqayisə zamanı onunla eynilik təşkil edən və ya ona oxşar olan konkret məmulatın təyinatı, hazırlanma standartları və texnologiyaları nəzərə alınmalıdır. Məmulatın funksionallığı nə qədər yüksək olarsa, verilən məmulatın funksional əlamətləri bir o qədər də çox olar.

Bazarda çeşid nə qədər çox olarsa, dizaynerin yeni görkəm təsəvvürü yaradan dizayn işi bir o qədər məhdud olar (məs., şərab və ya pivə butulkaları). Buna görə də məlum obyektə təqdim olunan dizaynın oxşarlıq xüsusiyyətləri müəyyən edilərkən məmulatın görünüşü və növü müfəssəl şəkildə analiz olunmalı, analogi sırada onun sıxlıq dərəcəsi öyrənilməlidir.

Sənaye nümunəsi qeydiyyatı da istifadə oluna bilər. Buna qadağa rejimi yoxdur. Lakin istehsalçının strateji və iqtisadi maraqlarının təmin edilməsi məqsədilə sənaye nümunəsinə patent monopoliyasının əldə edilməsi üçün onun qeydiyyatı və qorunması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Sənaye nümunəsinə qeydiyyata almaq üçün iddia sənədi "Tələblər"ə uyğun tərtib edilərək Agentliyə təqdim edilir. "Tələblər"də göstəriləni kimi sənaye nümunəsinə dair iddia sənədi: patent verilməsi haqqında ərizədən (xüsusi blank); sənaye nümunəsinin mahiyyətini açıqlamaq üçün zəruri olduğu halda məmulatın ümumi görünüşünün çertyojları, erqonomik sxemi, konfeksiya xəritəsindən; məmulatın mühüm əlamətlərini əks etdirən təsvirdən; məmulatın zahiri görkəmi barə-

də müfəssəl təsəvvür yaradan fotosəkillər, şəkillər, o cümlədən kompüter qrafikası, reproduksiya-sından və başqa üsullarla işlənilmiş şəkillərdən ibarət olur.

"Tələblər"də qeyd edilir ki, məmulatların xüsusi qablaşdırmaları, etiketlər, emblemlər, şriftlər, məmulatın tərkib hissələri, məmulatın müstəqil hissələri, o cümlədən quraşdırma məmulatlarının yığılması üçün komponentlər, birlikdə istifadə edilən məmulatların dəstləri (komplektləri), interyerlər sənaye nümunələrinə aid edilə bilər.

Sənaye nümunəsi mühüm əlamətlərin siyahısı ilə səciyyələnir. Sənaye nümunəsinin mühüm əlamətlər siyahısı onun təsvirində olan anlayışlarla xarakterizə edilməlidir. Siyahıya daxil edilmiş əlamətlərin xarakteristikalarını məmulatın zahiri görkəminin həllini statik vəziyyətdə açıqlamaqla ifadə etmək tövsiyə olunur. Elementlərin vəziyyətinin dəyişməsi, qarşılıqlı yerləşməsi və s. imkanı ilə yerinə yetirilməsinin göstərilməsinə yol verilir. Siyahıya daxil edilmiş əlamətlərin xarakteristikalarını məmulatın zahiri görkəminin həllini statik vəziyyətdə açıqlamaqla ifadə etmək tövsiyə olunur.

Mühüm əlamətlər siyahısı bir və ya bir neçə sənaye nümunəsinə aid ola bilər. Bir sənaye nümunəsinə aid olan mühüm əlamətlər siyahısı bir bənd şəklində ifadə olunur. Sənaye nümunələrin qrupuna aid olan mühüm əlamətlər siyahısı isə bir neçə bənd şəklində ifadə olunur və bunların da sayı bir qrupda birləşdirilmiş sənaye nümunələrinin sayına uyğun gəlməlidir.

SƏNAYE NÜMUNƏSİNİN QORUNMASI İLƏ BAĞLI MİLLİ REJİM.

Sənaye nümunəsinə dair iddia sənədinin ekspertizası Agentliyin tabeliyində olan Patent və Əmtəə Nişanlarının Ekspertizası Mərkəzi tərəfindən həyata keçirilir. İddia sənədinin qəbulu, ekspertizası, patent qeydiyyatı və verilməsi aşağıda qeyd edilən mərhələlərlə yerinə yetirilir.

İddia sənədinin ilkin ekspertizası və məlumat axtarışı: Bu mərhələdə iddia olunan obyektin sənaye nümunəsinə aid olub-olmaması, sənədlərin düzgün tərtib edilməsi, tələb olunan sənədlərin mövcudluğu, ödənişin yerinə yetirilməsi yoxlanılır. Xüsusən təqdim olunan obyektin görünüşünün yaxşı vəziyyətdə, aydın şəkildə olmasına diqqət verilir. Eyni zamanda mövcud bilgilərdən məlumat axtarış yerinə yetirilir. İlkin ekspertizası müvəffəqiyyətlə yekunlaşan iddia sənədi və axtarış nəticəsində əldə edilən materiallar mahiyyətce ekspertiza mərhələsinə verilir.

İddia sənədinin mahiyyət üzrə ekspertizası: Mahiyyət üzrə ekspertiza 2 mərhələdə yerinə yetirilir.

Birinci mərhələdə ekspert tərəfindən öncə təqdim olunan obyektin sənaye nümunəsinə aid olub-olmaması yoxlanılır.

İkinci mərhələdə təqdim olunan obyektin Qanunun 9-cu maddəsinə və NK 17 dekabr 2019-cu il tarixli 478 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş "Qaydalar" əsasında, sənaye nümunəsinin patent qabiliyyəti şərtlərinə uyğunluğu (yenilik və orijinallıq meyarları) yoxlanılır və mövcud bilgilər bazasına uyğun ekspertizası həyata keçirilir. Təqdim olunan sənaye nümunəsinin

iddia sənədinə qarşı etiraz vermək üçün 6 ay müddət gözlənilir.

Patentin qeydiyyatı və verilməsi: Qeyd edilən müddətdə Apellyasiya şurasına etiraz daxil olmadığı halda sənaye nümunəsi Qanunun 32-ci maddəsinə uyğun olaraq, Əqli Mülkiyyət Agentliyinin dövlət reyestrində qeydiyyata alınır, patentə dair məlumatlar rəsmi bülletendə dərc edilir və patent hüquq sahibinə verilir.

Qanunun 30-cu maddəsinin 1-ci bəndinə uyğun olaraq,

Qanunun 10-cu maddəsinə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikası ərazisində patentin qüvvədə olma müddəti iddia sənədinin müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi qurumuna verildiyi gündən etibarən 10 ildir.

Nazirlər Kabinetinin 12 aprel 2010-cu il 63 nömrəli qərarı əsasında patentinin qüvvədə olma müddəti patent sahibinin vəsatəti əsasında 5 ildən artıq olmamaq şərtlə daha 5 il uzadıla bilər.

SƏNAYE NÜMUNƏSİNİN AVRASIYA PATENT TƏŞKİLATI ÇƏRÇİVƏSİNDƏ QORUNMASI.

Ölkəmizdə yaradılan sənaye nümunələrinin regional təşkilat - Avrasiya Patent Təşkilatı vasitəsilə qorunması Avrasiya Patent Konvensiyasına yaradılan "PROTOKOL"a uyğun həyata keçirilir. "PROTOKOL" müəyyən edilmiş qaydalara uyğun olaraq, Konvensiyaya üzv olan ölkələr (Azərbaycan, Rusiya, Belarusiya, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Tacikistan, Türkmənistan və Ermənistan) tərəfindən ratifikasiya olunaraq 2021-ci il 1 iyun tarixində qüvvəyə minmişdir. Bununla da "PROTOKOL"un şərtlərinə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasının hüquqi və fiziki şəxsləri bir iddia sənədi verməklə, eyni zamanda 8 üzv ölkədə qüvvəsi tanınan patent almaq imkanını əldə etmişdir.

Sənaye nümunəsinə dair iddia sənədinin verilməsi, ekspertizası və patentin qeydiyyatı "PROTOKOL"un müvafiq maddələrinə uyğun prosedurlar əsasında yerinə yetirilir. Bu prosedurlar aşağıdakılardan ibarətdir.

Iddia sənədinin verilməsi: Sənaye nümunəsinə dair iddia sənədi, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı və ya rezidenti tərəfindən, "PROTOKOL"un 13-cü maddəsinə uyğun

Dizayn nə qədər yaxşı olarsa, biznes də bir o qədər müvəffəqiyyətli olar.

dünya yeniliyinə əsaslanan mahiyyət üzrə ekspertizası aparılır.

Iddia sənədinin dərci: Ekspertizası müvəffəqiyyətlə yekunlaşan sənaye nümunəsinə dair məlumatlar Qanunun 30-cu maddəsinə uyğun olaraq, Əqli Mülkiyyət Agentliyinin "Sənaye Mülkiyyəti" rəsmi bülletenində dərc olunur. Dərc olunan

iddia sənədinə dair məlumatlar iddiaçının vəsatəti əsasında göstərilən tarixdən daha tez dərc oluna bilər.

Patent aşağıda göstərilən şəxslərə verilir: sənaye nümunəsinin müəllifinə (müəlliflərinə) və ya onun (onların) varisinə; xidməti vəzifəni yerinə yetirərkən yaradılan sənaye nümunələrinə isə ilk növbədə işəgötürənə.

Sənaye nümunəsi mühüm əlamətlərin siyahısı ilə səciyyələnir. Sənaye nümunəsinin mühüm əlamətlər siyahısı onun təsvirində olan anlayışlarla xarakterizə edilməlidir. Siyahıya daxil edilmiş əlamətlərin xarakteristikalarını məmulatın zahiri görkəminin həllini statik vəziyyətdə açıqlamaqla ifadə etmək tövsiyə olunur.

olaraq Agentlik vasitəsilə Avrasiya Patent İdarəsinə (bundan sonra - AAPİ) göndərir. Agentlik vasitəsi ilə verilmiş iddia sənədinə, həmin gün AAPİ-yə verilən iddia sənədi kimi baxılır, o şərtlə ki, iddia sənədi Agentlik vasitəsilə AAPİ-yə Konvensiyaya Patent Təlimatı ilə müəyyən edilmiş müddət ərzində göndərilmiş olsun. Sənaye nümunəsinə görə avrasiya iddia sənədi Agentlik vasitəsilə verildiyi halda, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada sənaye nümunəsinə baxılması və AAPİ-yə göndərilməsi üçün müəyyən edilmiş məbləğdə rüsum Agentliyə ödənilir. AAPİ-də həyata keçirilən prosedurlar üçün rüsumlar isə bilavasitə AAPİ-yə ödənilir. Eyni zamanda iddia sənədi bilavasitə iddiaçının özü və ya təyin etdiyi nümayəndə və yaxud patent müvvəkili vasitəsilə də verilə bilər: Bu zaman AAPİ ilə kargüzarlıq işlərinin aparılması və rüsumların ödənilməsi bilavasitə iddiaçının özü və ya təyin etdiyi nümayəndə və yaxud patent müvvəkili vasitəsilə həyata keçirilir.

2 İddia sənədinin verilmə tarixi: İddia sənədi Agentlik vasitəsilə AAPİ-yə verildiyi halda, onun AAPİ-yə daxil olma tarixi Agentliyə verildiyi tarix hesab edilir.

3 Sənaye nümunəsinə dair iddia sənədinə baxılması: Sənaye nümunəsinə dair Avrasiya iddia sənədinin AAPİ-də ilkin ekspertiza zamanı iddia sənədin bu "PROTOKOL"un və Konvensiyaya Patent Təlimatının müddəalarında nəzərdə tutulmuş tələblərə uyğunluğu, iddia sənədinin verilmə tarixi, digər şərtlərin müəyyənləşdirilməsi, o cümlədən sənaye nümunəsinin ictimai mənafeyə, humanizm və əxlaq prinsiplərə zidd olub-olmaması yoxlanılır. İlkin ekspertizanın müsbət nəticə ilə sona çatmış sənaye nümunəsinə görə Avrasiya iddia sənədi dərc edilir və onun mahiyyət üzrə ekspertizasını həyata keçirilir. Mahiyyətcə ekspertiza zamanı üzv ölkələrin milli bazasında mövcud olan sənaye nümunəsi və ya ona oxşar əmtəə nişanları barədə məlumatları əldə etmək üçün həmin ölkələrin məlumat bazalarında da axtarış aparılır. AAPİ-də dünya yeniliyi üzrə mahiyyətcə ekspertiza aparılmır. Dərc olunmuş iddia sənədi üzrə Razılığa gələn dövlətin qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş və bu "PROTOKOL"la müəyyən edilmiş qaydalara əsasən, 3-cü tərəf (rəqib tərəf) patentinin verilməsinə qarşı Avrasiya İdarəsinə etirazla müraciət edə bilər.

Sənaye nümunəsinə görə Avrasiya patentinin verilməsinə qarşı etirazların təqdim olunması və baxılması qaydaları və müddəti Konvensiyaya Patent Təlimatı ilə müəyyən edilir.

4 Sənaye nümunəsinin reyestrə qeydiyyatı və sənaye nümunəsinə avrasiya patentinin verilməsi: Ekspertizanın müsbət nəticə ilə sona çatmış sənaye nümunəsinə Avrasiya patentinin verilməsi barədə qərar əsasında, AAPİ sənaye nümunəsinə dair Avrasiya patentlərinin reyestrində sənaye nümunəsinin qeydiyyatını həyata keçirir, rəsmi bülletəndə sənaye nümunəsinə Avrasiya patentinin verilməsi barədə məlumatları dərc edir və üzv ölkələrin hamısında qüvvəsi tanınan vahid Avrasiya patenti verir.

Sənaye nümunəsinə avrasiya patentinin verilməsi barədə məlumatların dərc olunduğu andan dərhal sonra müvafiq rüsumun ödənilməsi şərti ilə, AAPİ tərəfindən sənaye nümunəsinə üzv ölkələrin hamısında qüvvəsi tanınan vahid Avrasiya patenti verilir. Avrasiya patenti barədə məlumatlar AAPİ-in rəsmi bülletenində dərc edilir.

“PROTOKOL”un 6-cı maddəsində qeyd edilir ki, sənaye nümunəsinə Avrasiya patenti sənaye nümunəsinə müəllifliyi, ilkinliyi və müstəsna hüququ təsdiq edir. Sənaye nümunəsinə Avrasiya patenti bu “PROTOKOL”un müddəalarına uyğun olaraq, bütün Razılığa gələn dövlətlərin ərazisində eyni vaxtda qüvvədə olur.

“PROTOKOL”un 8-cı maddəsində göstərilir ki, sənaye nümunəsinə Avrasiya patentinin qüvvədə olma müddəti sənaye nümunəsinə Avrasiya patentinin verilməsinə dair iddia sənədinin (bundan sonra – sənaye nümunəsinə görə Avrasiya iddia sənədi) verildiyi tarixdən beş ildir. Sənaye nümunəsinə Avrasiya patentinin qüvvədə olma müddəti sənaye nümunəsinə Avrasiya patentinin patent sahibinin vəsatəti əsasında, patent qüvvədə olduğu Razılığa gələn dövlətlərin hamısının ərazisində hər dəfə beş il müddətinə uzadıla bilər. Eyni zamanda, sənaye nümunəsinə Avrasiya patentinin qüvvədə olmasının ümumi müddəti, sənaye nümunəsinə avrasiya iddia sənədi verildiyi tarixdən etibarən iyirmi beş ildən artıq olmamalıdır.

Sənaye nümunəsinə Avrasiya patentinin qüvvədə olma müddəti, Avrasiya İdarəsinə müvafiq ödənişlərin həyata keçirilməsi şərti ilə uzadılır. Avrasiya patenti verilmiş sənaye nümunəsinin müəllifi (həmmüəllifləri) müəl-

liflik hüququna malik olur. Sənaye nümunəsinə Avrasiya patentinin sahibi isə sənaye nümunəsindən istifadə etmək, o cümlədən başqa şəxslərin həmin sənaye nümunəsindən istifadə olunmasına razılıq vermək və qadağan etmək kimi müstəsna hüquqlara malikdir. Sənaye nümunəsinə görə hər hansı hərəkətlər və onun istifadə olunması kimi hallar, Razılığa gələn dövlətlərin qanunvericiliyinə uyğun olaraq müəyyən edilir. Avrasiya patentinin sahibi, sənaye nümunəsi patent barədə məlumatların AAPİ-nin rəsmi bülletenində dərc olunduğu tarixdən etibarən, Avrasiya patentinin qüvvədə olduğu müddətdə kimi müstəsna hüquqa malik olur.

“PROTOKOL”un 10-cu maddəsinə uyğun olaraq, patent sahibi sənaye nümunəsinə görə müstəsna hüququ başqa şəxsə vermək, lisenziya müqaviləsi vasitəsilə istifadəyə görə hüquqları vermək və patenti girov qoymaq hüququna malikdir. Eyni zamanda patent, sənaye nümunəsinə müstəsna hüquqla bağlı ayrılıqda hər Razılığa gələn dövlətdə fərqli yanaşmalar etmək hüququna da malikdir.

Artıq Azərbaycan milli maddi və mənəvi dəyərləri ilə beynəlxalq aləmdə sivil ölkə kimi tanınır. Müstəqil dövlətimizin dünyaya hərtərəfli integrasiyası gündən-günə sürətlənir. Bu prosesdə əqli mülkiyyət obyektlərinin yaradılması, qorunması, istifadəsi və təşviqi aktuallığı ilə səciyyələnir. Bütün bunlar onu göstərir ki, ölkəmizdə yaradılan əqli mülkiyyət obyektlərini öz vaxtında milli, regional və beynəlxalq sistemlər vasitəsilə qorumaqla, mənsub olduğumuz yaradıcılıq nəticələrinin dünya ölkələri tərəfindən tanınmasına və dəyərləndirilməsinə zəmin yaratmış olarıq.

Sənaye nümunəsi əqli mülkiyyət obyektini kimi, “Sənaye Mülkiyyətinin Mühafizəsi Məsələləri üzrə Paris Konvensiyası”nın (Paris Konvensiyası 1883-cü il) 4-cü maddəsində öz əksini tapmışdır. Eyni zamanda Ümumdünya Ticarət Təşkilatının (ÜTT) əqli mülkiyyət sahəsinə aid olan “Ticarət Aspektlərində Əqli Mülkiyyət Hüquqları Sazişi”nin (TRIPS) 25-ci maddəsində sənaye nümunəsinin patent qabiliyyəti şərtlərinə və qorunma məsələlərinə aydınlıq gətirilir. Sənaye nümunəsinin beynəlxalq sistem vasitəsilə qorunması Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının “Sənaye nümunələrinin qeydiyyatı haqqında” Haaqa Sazişinin Cenevrə Akti çərçivəsində həyata keçirilir (bu barədə növbəti yazıda).

APSAYKLİNG PRAKTİKASI VƏ ƏQLİ MÜLKİYYƏT QANUNVERİCİLİYİ: KÖHNƏ ƏŞYALARIN YENİ İSTİFADƏSİNƏ YARADICI YANAŞMA

ƏDALƏT İSMAYILOV

Apsaykling anlayışı istifadə edilmiş əşyalar üçün yeni funksionallıq yaradır və onların dəyərini artırır. XX əsrin əvvəllərindən apsaykling praktikası insanların pula qənaət etmək istədikləri və sənət əsərləri yaratmaq üçün istifadə edilirdi. Bu üsul məcburi tədbir idi və ən çox kasıblar tərəfindən tətbiq olunurdu. İqtisadi qeyri-sabitlik və mal qıtlığı insanları köhnə əşyaları yenidən düzəltməyə məcbur edirdi. Bununla belə, XX əsrin sonunda – XXI əsrin əvvəllərində təkrar emal anlayışı yaradıldıqdan sonra, apsaykling daha da geniş yayıldı, çün ki insanlar ətraf mühit problemlərinə ciddi yanaşmağa başladılar.

Müasir dünyamızda insanlar lazım olmayan əşyanı atmaq əvəzində (köhnə mebel, sınımış oyuncaq, köhnəlmiş paltar və s.) onu yeni bir şeyə çevirməyə çalışır. Müasir apsaykling brendləri ekologiya qorunmasını ciddi təbliğ edir, gözəllik və dizayn vasitəsilə şüurlu istehlakı öyrədir. Sosial şəbəkələrin həyatımıza daxil olması isə təkrar emal anlayışını dəb halına gətirdi. İndi insanlar öz ideyalarını və yaradıcılıqlarını başqaları ilə asanlıqla paylaşa bilirlər. Heç də təsadüf deyil ki, son 10 ildə apsaykling çox populyarlaşıb. Pinterest və Etsy saytlarında “Upcycled” etikətli məhsulların sayı bu müddət ərzində 275% artıb.

“Viterra Fashion” brendinin rəhbəri Viktoriya Terranın dediklərinə görə, dövrüyyəli iqtisadi

sadiyyat təbii həyat modelidir: “Hər şey başqa şeylərə çevrilir və bu proses sonsuzdur. Dövrüyyəli iqtisadiyyatın əsas ideyalarından biri əlavə dəyər və tullantıların təkrar istifadəsidir. Apsaykling sadəcə bir tendensiya deyil, əksinə zərurətdir”.

Atılan qablar üçün yeni istifadə vasitələri üzrə ixtisaslaşan ABŞ-ın “TerraCycle” şirkətinin sözcüsü, Albe Zakes “Reuters” agentliyinə bildirib ki, apsaykling meynstrimə çevrilsə, korporativ dünya bunun gəlirli ola biləcəyinə inanacaq.

“Trend-Buro” şirkətinin təkmilləşdirmə üzrə eksperti Anna Onşinanın sözlərinə görə xaricdə apsaykling uzun illərdir ki, inkişaf edən bir tendensiya olub: “Bəzi yerlərdə bu fenomen ciddi ölçülərə çatır ki, bu da təkəcə ekoloji de-

yil, həm də kommersiya baxımından cəlbedicidir. illərdir satılmayan birja malları kütləvi şəkildə apsaykling şirkətlərinə göndərilir, yenilənir və alıcı üçün cəlbedici olur".

RBC saytının verdiyi məlumata görə, apsaykling praktikasının yüksəlişi "Balenciaga", "Marni" və "Miu Miu" kimi brendlər sayəsində 2021-ci ilin yaz/yay mövsümünə təsadüf etdi. "Marni" brendi köhnə əşyalardan yaradılmış yamaqlı üst geyimləri dəbə saldı. "Coach" şirkəti 1970-ci illərin çantalarını yenidən işləyib və uğurlu satışa nail olub. "Miu Miu" vintage mağaza və "bit" bazarlarından əldə etdiyi əntiq əşyalardan yaradılmış 80 paltardan ibarət yeni eksklüziv kapsul apsaykling kolleksiyasının təqdimatını elan etdi.

Apsaykling əsasən iki formada mövcud olur:

1 Əşyanın hissələrə bölünərək yeni məhsulun yaradılması. Əşyanın loqotipi təsvir olunan parçalanmış hissədən (komponentdən) əsasən yeni aksesuarlar yaradılır. Məsələn tanınmış, dəb-

dəbəli brend geyiminin düymələrindən sırğa və ya kulon düzəldilir.

2 Əşyaya yeni komponentlərin əlavə edilməsi. Apsaykling ekoloji cəhətdən nə qədər faydalı olsa da, əqli mülkiyyət sahəsində problemlər yarada bilər.

Təbii ki, istehlakçıları cəlb edən bir çox təkrar emal məhsulları mövcud lüks malların elementlərini özündə birləşdirir. Bir qayda olaraq bu lüks mallar ticarət markası, müəllif hüquqları, əmtəə nişanı və digər Əqli mülkiyyət hüquqları ilə qorunur. Bu o deməkdir ki, təkrar emal nəticəsində yaranan məhsullar bu hüquqları poza bilər. Və burada əsas suala üzə çıxır: Əqli mülkiyyət hüququ ekologiyaya və ətraf mühiti dəstəkləyən apsaykling praktikasına qadağa qoymalıdır ya yox?

ABŞ Texas Universitetinin hüquqşünaslıq fakültəsinin professoru İren Kalbolinin fikrincə, hal-hazırda, həddindən artıq istehsaldan əziyyət çəkən dünyanın indiki mərhələsində biz apsayklingin cəmiyyətə,

iqtisadiyyata və ekologiyaya verdiyi fayda haqqında daha çox düşünməliyik. Professor VIPO jurnalında çap olunan məqaləsində Əqli mülkiyyət qanunvericiliyi ekoloji davamlılığı təşviq etmək və həddindən artıq istehsalın ətraf mühitə mənfi təsirini azaltmaq üçün səyləri dəstəkləməlidir fikrini vurğulayır: "Başqa sözlə, Əqli mülkiyyət hüquqları ekoloji davamlılıq və tullantıların azaldılması baxımından ictimai maraqlara cavab verməli, eyni zamanda ticarət nişanı sahiblərinin müstəsna hüquqlarını qoruya bilməsini təmin etməlidir".

Apsaykling praktikasının ekologiyaya və ətraf mühitin qorunması sahəsində faydaları çox böyükdür. Bu praktika atılan materialların və tullantıların miqdarını minimuma endirməklə yanaşı, xammaldan istifadə edərək yeni mallar istehsal etmək ehtiyacını azaldır. Bu, havanın, suyun çirklənməsinin, istixana qazlarının emissiyasının azaldılması və digər resursların qorunması deməkdir.

Dövriyyəli iqtisadiyyatın əsas ideyalarından biri əlavə dəyər və tullantıların təkrar istifadəsidir. Apsaykling sadəcə bir tendensiya deyil, əksinə zərurətdir.

TÜRK ƏSİLLİ ASTRONAVTLAR

ŞƏRİF KƏRİMLİ

2024-cü ildə kosmosa göndərilmiş Türkiyəli Alper Gezeravcı ilk türk əsilli astronaut deyildir. Türkiyəli astronautdan öncə əslən türk olan 7 nəfər kosmosa uçub.

1962-ci ildə bəşəriyyət tarixində ilk dəfə planetin hüdudlarından kənara çıxan Yuri Qaqarindən əvvəl kosmosa bir türk kosmonavtı çıxmalı imiş. O, Çuvaş türkü Andrian Nikolayev idi.

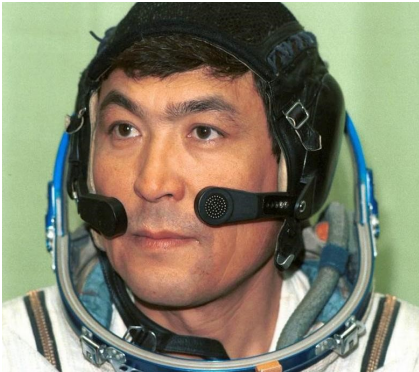
Andrian Nikolayev 1929-cu il sentyabrın 5-də indiki Rusiya Federasiyasının Çuvaşiya Respublikasındakı Marinski-Posad rayonunun Şorşeli kəndində anadan olub. Eksperimental şəraitə ən çox dözərək “dəmir adam” ləqəbini qazanan Andrian Nikolayevin idarə etdiyi “Vostok-3” kosmik gəmisi 1962-ci il avqustun 11-15-də kosmosda olur. Beləliklə o, SSRİ-də üçüncü, dünyada beşinci kosmosu fəth edən ilk Türk kosmonavt olub. O, ilk kosmonavt qadın Valentina Tereşkova ilə ailə həyatı qurub. 3 iyul 2004-cü ildə 74 yaşında vəfat edib. Həmyerlilərinin təkidli ilə Rusiya Federasiyasının Çuvaşiya vilayətinin Çeboksarı şəhərində dəfn olunub.

Vladimir Canibekov 13 may 1942-ci ildə Cənubi Qazaxıstanın Bostanlıq rayonunun İsgəndər kəndində anadan olub. Sankt-Peterburq Dövlət Universitetini və Yeysk Ali Hərbi Aviasiya İnstitutunu bitirdikdən sonra HHQ-də təyyarəçi-təlimatçı kimi xidmət etmişdir. 1970-ci ildən kosmonavtlar dəstəsinəndir. Beş kosmik uçuş keçirmişdir. SSRİ-nin təyyarəçi-kosmonavtı, aviasiya general-mayorudur.

Beş dəfə Lenin ordeni, "Qırmızı Ulduz" ordeni (1978, 1981), Fransanın Fəxri Legion ordeni (1982) və medallarla təltif olunmuşdur. İki dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanıdır (1978,1981).

Kosmosa göndərilən üçüncü türk isə Azərbaycanlı kosmonavt **Musa Manarovdur**. O, 22 mart 1951-ci ildə Bakı şəhərində anadan olub. 1974-cü ildə Moskva Aviasiya İnstitutunu bitirdikdən sonra 3 illik təcrübə müddətini keçib və 1978-də kosmonavt olub. 21 dekabr 1987-ci ildən 21 dekabr 1988-ci il tarixləri arasında "Soyuz TM-4" gəmisində kosmosda olub. Onun kosmosda qalma müddəti heyrətamizdir. Birinci səfər 365 gün 22 saat 38 dəqiqə, ikinci səfər isə 175 gün 1 saat 50 dəqiqə olub.. Azərbaycan SSR-nin sonuncu Sovet İttifaqı Qəhrəmanı olan Musa Manarov 1990-1995, 2007-2011-ci illərdə Rusiya Federasiyası Dumasının deputatı seçilib. Musa Manarov kosmosda ümumilikdə 541 gün olmuş Azərbaycanlı türk astronautdır.

Qazaxıstandan olan ilk astronaut **Toktar Aubakirovdur**. 27 iyul 1946-cı ildə anadan olan Toktar Aubakirov da 1998-ci ildə texnika elmləri doktoru, 1997-ci ildə professor olub və Korkit Ata Kızılorda Dövlət Universitetində dərs deyir. O, dünyanın 256-cı kosmonavtıdır.

2 aprel 1991-ci ildə Sovet İttifaqı Astronavtların Tədris Mərkəzində kosmosa uçuş təlimlərinə başlayan Aubakirov həmin il oktyabrın 2-də "Soyuz TM-13" kosmik gəmisi ilə Baykonurdan kosmosa buraxılıb.

1993-cü ildən Qazaxıstan Respublikası Milli Aerokosmik Agentliyinin baş direktorudur.

Qazaxstanın Almatı vilayətinin Jambıl rayonunun Kargalı kəndində anadan olan **Talqat Musabayevin** 1994-cü ildə kosmosa ilk uçuşu "Soyuz TM-19" kosmik gəmisində uzunmüddətli "Mir EO-16" missiyasında ekipaj üzvü kimi olub. Musabayev təyyarə mühəndisi təyin edilib; Missiya 1994-cü il iyulun 1-dən 1994-cü il noyabrın 4-dək, ümumilikdə 125 gün, 22 saat 53 dəqiqə davam edib. Guinness Rekordlar Kitabında ayda beş dəfə ümumilikdə 30 saat 8 dəqiqə kosmosa çıxdığı qeyd olunur.

Texnika elmləri doktoru (2008), aviasiya general-leytenantıdır (2007). Qazaxıstan Respublikası İnvestisiya və İnkişaf Nazirliyinin Aerokosmik Komitəsinin sədridir.

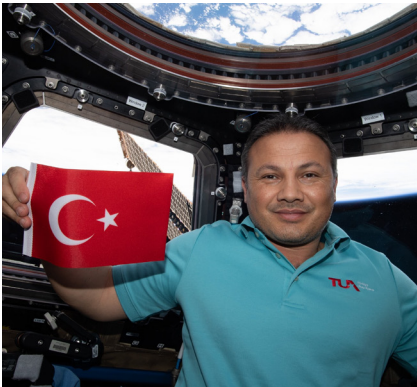

1964-cü ildə Qırğızistanın Özkənd şəhərində anadan olan **Salican Şaripov** özbək əsillidir. O, 1990-cı ildə Sovet Kosmonavtlarının Hazırlıq Mərkəzinin astronaut qrupuna seçilərək kosmos səyahətinə başlayıb. O, "Soyuz TM" seriyalı kosmik gəmi və "Mir" orbital stansiyası üçün kosmik gəmi komandiri kimi təlim keçib. 22 yanvar - 31 yanvar 1998-ci il tarixləri arasında "STS-89" proqramı çərçivəsində "Endeavour" kosmik gəmisi ilə 8 gün 19 saat 46 dəqiqə 54 saniyəlik kosmos uçuşu həyata keçirmişdir.

Sharipov Beynəlxalq Kosmik Stansiyaya ikinci uçuşunu 14 oktyabr 2004-cü il və 25 aprel 2005-ci il tarixləri arasında edib. O, "Soyuz TMA-5" kosmik gəmisinin komandiri və 10-cu əsas ekspedisiyanın bort mühəndisi vəzifələrində çalışıb.

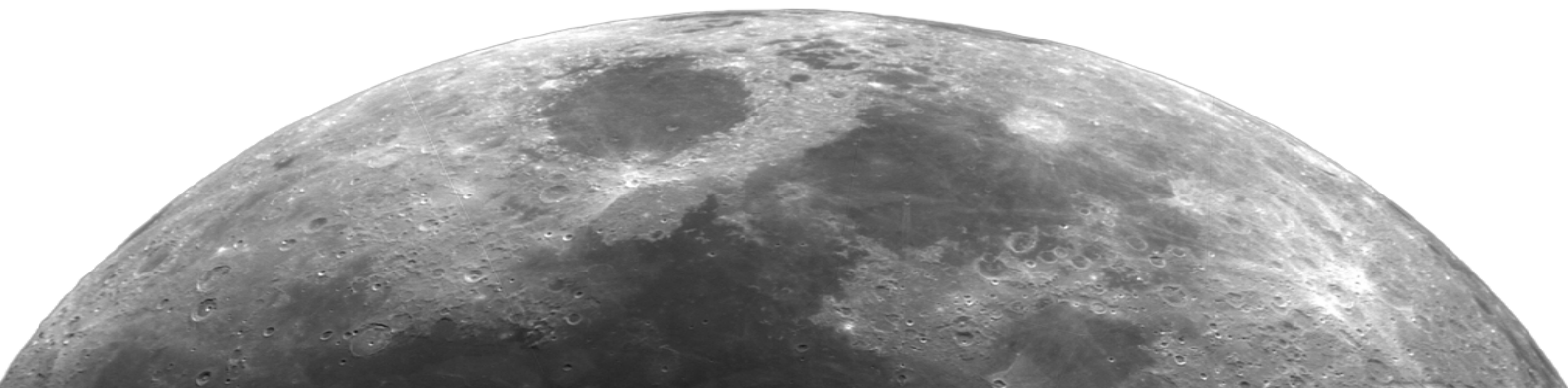
27 iyul 1972-ci il təvəllüdlü **Aydın Ayımbetov** Qazaxıstan Respublikası Milli Kosmik Agentliyində prezidentin müşaviri və agentlik departamentinin direktoru vəzifəsində çalışır. 2011-ci ilin mart ayından Sultanqaziyev adına Kosmik Tədqiqatlar İnstitutunda Kosmik Texnologiyaların İnformasiya və Təhsilin Təminatı şöbəsinin müdiri vəzifəsinə təyin edilib. 2015-ci ildə kosmosa gedib. "Soyuz TMA-18M" və "Soyuz TMA-16M" kosmik missiyalarında iştirak edib.

A.Ayımbetovun fikrincə, "Kosmosda ən unikal və sehirli an Yərə yuvarlaq pəncərədən baxdığımız zaman Yer kürəsinin tək olduğunu anlamağımızdır. Çünki kosmosdan Yərə baxanda sərhədləri görə bilmərsən. Yer üzünə enən zaman gəminin qapaqları açılan kimi bu vaxtadan fikir vermədiyin sadə bitkilərin belə iyini dərhal hiss etmədən dünyanın ən böyük kəşfidir".

2 dekabr 1979-cu ildə Mersində anadan olan **Alper Gezeravcı** Türkiyənin ilk astronautı kimi tarixə düşüb. Son günlərin ən maraqlı adı olan Gezeravcı, İstanbul Hava Qüvvələri Akademiyasında Elektron Mühəndisliyi sahəsində bakalavr təhsilini bitirib və həmçinin Ohayo ştatının Dayton şəhərindəki Hava Qüvvələri Texnologiya İnstitutunda təhsil alıb. O, həmçinin Rayt-Patterson Hərbi Hava Qüvvələri Bazasında Hərbi Hava Qüvvələri Texnologiya İnstitutunda aspirantura təhsilini tamamlayıb. Türkiyə Hərbi Hava Qüvvələrində 21 illik təcrübəyə malik pilotdur, F-16-larda uçub.

Alper Gezeravcının kosmosdakı ilk sözləri Türkiyə Cümhuriyyətinin qurucusu Mustafa Kamal Atatürkə istinadla "Gələcək göylərdədir" oldu.

ОБЗОР ГАДЖЕТОВ И НОВЫХ ИЗОБРЕТЕНИЙ

Искусственному интеллекту нашли еще одну сферу применения. В ней он успешно конкурирует с профессиональными дегустаторами вин и легко выявляет подделку или несоответствие содержимого бутылки. Как пишет газета «Коммерсант», ученые университета Женевы создали программу на основе ИИ, которая способна различить мельчайшие оттенки разных вин, и установить не только в каком регионе был выращен виноград для конкретного вина, но и в какой винодельне оно было произведено.

«Сейчас очень много поддельных вин, люди изготавливают какую-то бурду у себя в гараже, распечатывают этикетки и продают это за тысячи долларов», – говорит профессор Женевского университета Александр Пуже. Для обучения алгоритмов ИИ ученые использовали метод газовой хроматографии, позволяющий разделять и определять вещества, входящие в смеси. С помощью этого метода проанализировали состав 80 разных вин, произведенных за последние 12 лет на семи винодельческих предприятиях в регионе Бордо.

Алгоритм учитывает все химические вещества в разных винах и выводит для каждого из них наиболее полную характеристику, химическую сигнатуру. Результаты анализа

выводятся в таблицу, где вина с похожими характеристиками оказываются рядом.

Ученые отмечают, что у каждого винодельческого хозяйства есть своя сигнатура и она не зависит от года урожая. «Комплексная схема концентрации многих и многих молекул указывает на конкретное винодельческое хозяйство. Каждая из них – целая симфония: не отдельная нота указывает на производителя, а вся мелодия», – рассказывает профессор Пуже.

Обученный алгоритм с точностью 99% смог определить, в каком шато было произведено каждое конкретное вино, представленное на анализ. Правда, с определением года урожая дела пока идут хуже – точность 50%. Между тем женевские ученые уверены, что их разработка сможет эффективно помогать в выявлении фальшивого вина. Например, в Европе эта проблема стоит очень остро. По некоторым оценкам, ежегодно там продается поддельное вино на сумму €3 млрд. Кроме того, разработчики предлагают использовать программу для отслеживания качества на протяжении всего процесса изготовления и купаживания вина. По словам профессора Пуже, сейчас купаживанием занимаются лишь немногие производители, «которым платят за их мастерство огромные деньги».

БЕСПИЛОТНЫЙ ТРАКТОР

Компания Monarch Tractor создала первый в мире полностью электрический беспилотный трактор. Как утверждает разработчик, трактор МК-V позволяет фермерам экономить до \$80 тыс. в год на горючем и \$120 тыс. на автоматизации работ. Он может работать на полях, на виноградниках, в садах, на ягодниках, на молочных фермах, в аэропортах на обслуживании зеленых территорий и в городе.

В МК-V используются недорогие видеосенсоры, чтобы различать разные сельхозкультуры, оценивать степень созревания плодов. Эта информация передается на компьютеры фермерского хозяйства. Трактор может рыхлить землю, пропалывать, тянуть за собой сразу несколько тележек, куда работники складывают урожай, а потом он сам довозит груз до нужного места.

Работать МК-V может и днем и ночью, и, как отмечают сами фермеры, он не гремит и не распространяет вокруг зловонный дым, как дизельные тракторы.

При желании фермер может и сам управлять трактором. Кроме того, именно фермер сам первым его обучает.

«Мы не учим фермеров, как надо вести хозяйство, мы даем фермерам возможность самим объяснить трактору, как нужно работать», – говорит президент Monarch Tractor Марк Швагер. На одном заряде батареи трактор может непрерывно работать в течение десяти часов при средних нагрузках или шесть часов при высоких нагрузках. На перезарядку уходит четыре-пять часов. По оценкам разработчиков, выбросы углекислого газа от работы одного МК-V на 54 тонны меньше, чем у обычного трактора.

ЛУНОХОДОМ ПО ЗЕМЛЕ

Компания Shift Robotics создала инновационный аксессуар для обуви Moonwalkers («Луноходы»), который помогает человеку идти в три раза быстрее. Разработчик назвал его «первой в мире роботизированной обувью», хотя обувью он не является, а выглядит как роликовые коньки, которые надеваются на любую обувь и крепятся на ноге с помощью застежек. Внутри этих коньков настоящая, хотя и очень маленькая, коробка передач и моторчик, а также специальные блоки управления с использованием ИИ, которые позволяют конькам координировать свою работу. Умная начинка позволяет конькам чувствовать, когда человек старается ускорить шаг или, напротив, замедлить движение или остановиться, и они помогают этот процесс активизировать, но при этом не катятся, как ролики. А когда человек идет по лестнице, коньки блокируются, так что риск упасть у пользователя отсутствует.

Основатель компании Shift Robotics Сюньцзе Чжан рассказывает, что идея создания «Луноходов» пришла ему в голову после того, как в результате столкновения он чуть не упал со своего электросамоката по дороге на работу.

Он тогда решил, что все же безопаснее двигаться по тротуару, а для этого нужно

сделать так, чтобы идти можно было быстрее, но оставаться при этом пешеходом. На разработку устройства ушло около пяти лет. Деньги на запуск «Луноходов» в производство собирали на краудфандинговой платформе Kickstarter, установив цель в \$90 тыс. Собрали же они почти \$330 тыс., выпустив первые 500 пар. Сейчас Shift Robotics представила новую версию «Луноходов», облегчив их, улучшив систему контроля движения и амортизации. По словам разработчиков, носить «Луноходы» можно не только для прогулок или идя на работу, но и на самой работе, например, тем, чья работа связана с постоянной ходьбой: в магазинах, на больших складах или обширных производственных территориях.

ВЕТРОВКА С ВОЗДУШНЫМИ КЛАПАНАМИ

Клапаны на ветровке Aerogami от Nike сами определяют, когда спортсмену нужно охладиться. В компании Nike нашли решение проблемы, с которой нередко сталкиваются спортсмены и любители бега: когда бегаешь в холодную или дождливую погоду в ветровке, обычно потеешь сильнее, и приходится ее расстегивать, но тогда можно переохладиться или вымокнуть. В подразделении Nike, занимающемся инновациями, создали ветровку Aerogami, у которой специальная система множества клапанов: они сами открываются, когда тело человека разогревается и потеет, и закрываются, когда тело охладилось. Клапаны расположены на груди и спине ветровки, то есть в тех областях, которые у бегущего человека потеют больше всего. Журнал Time включил Aerogami в список лучших изобретений года.

DİNİ SİMVL DAŞIYAN ƏMTƏƏ NİŞANLARININ QEYDİYYATINA QADAĞA

RPK (Rus Pravoslav Kilsəsi) və Rospatent dini simvol və ya semantika daşıyan əmtəə nişanlarının qeydiyyatını qadağan edən qanun layihəsi hazırlayıb. Dəyişikliklər həmçinin kommersiya təşkilatlarının korporativ adları üçün dini məzmunundan istifadəni qadağan edir.

Moskva Patriarxiyasının hüquq şöbəsinin rəhbəri iqumenya Kseniya (Çerneqa) “Kommersant” qəzetinə Mülki Məcəlləyə Rospatentlə birgə hazırlanmış düzəlişlər barədə danışır: “Əmtəə nişanı qismində dini simvollar (semantika) dindarların hisslərinin təhqir edilməsinə səbəb ola bilər” – deyər, o vurğulayıb. İqumenya həmçinin “Rahibin ruhu” və “Günahkarın etirafı” şərablarını, “Mülayim rahibə” adlı gigiyenik vasitəni misal olaraq gətirib.

Pravoslav kilsəsinin təşəbbüsünü digər dinlərin nümayəndələri də dəstəkləyib. Rusiya Federasiyası Müsəlmanları Ruhani İdarəsi sədrinin birinci müavini Dəmir Muxəddinov dini rəmzlərin halal qida ilə bağlı istismar olunmağa başladığını təsdiqləyib: “Bəzi vicdansızlar “halal” emblemini tərkibində donuz əti olan kolbasalara, hətta spirtli içkilərə də vururlar”.

“Online Patent” şirkətinin rəhbəri Alina Akinşina qeyd edib ki, məənəyyat və ictimai maraqla əlaqəli məhdudiyyətlər digər ölkələrin qanunvericiliyində də mövcuddur: “Məsələn, Çində qumar oyunları ilə bağlı əmtəə nişanları, İranda isə qadın siluetləri olan ticarət markaları qeydə alınma bilməz. Bu cür məhdudiyyətlər spesifik milli qanunvericilikdən və mədəni xüsusiyyətlərdən asılıdır”.

YENİ ŞÜŞƏVARI MATERIALLARIN ALINMASI

Teymur İlyaslı və onun tələbələri (G. H. Qəhrəmanova, D. T. Həsənova) yeni funksional materialları müzakirə edərkən

Azərbaycanın kimyaçı alimləri yeni materialların alınmasında böyük uğurlar əldə etmişlər. Yarım-keçiricilər sahəsində nailiyyəti olan alimlərdən bir qrupu kimya elmləri doktoru, BDU-nun professoru Teymur İlyaslının rəhbərliyi altında yeni ixtiralar üzərində işləyirlər.

Təqdim etdiyimiz işdə **Ln-As-S(Se)** sistemləri **Ln (Ho, Er, Tm)-As-X (S;Se)** fiziki-kimyəvi analizin kompleks metodlarından istifadə edərək göstərilən sistemlər tədqiq edilmişdir: **As₂Se₃-ErSe, As₂Se₃-Er₂Se₃, As₂Se₃-Er, As₂S₃-ErS, As₂S₃-Er₂S₃, As₂S₃-Er, As₂S₃-Tm, As₂S₃-Tm₂S₃, As₂S₃-TmS** sistemləri. Bu sistemlər və uyğun sistemlər holmium iştirakı ilə tədqiq edilmişdir.

Bütün tədqiq edilmiş sistemlərdə şüşələşmə sahəsi müəyyən edilmiş və sərhədləri dəqiqləşdirilmişdir. Şüşələşmə sahələri dəqiqləşdirildikdən sonra şüşəvari ərintilərin fiziki-kimyəvi xassələri tədqiq edilmişdir. **Ho-As-S** üçlü sistemindən olan bəzi kəsiklər üzrə şüşəvari ərintilərinin fiziki-kimyəvi xassələri öyrənilmiş və nəticələr cədvəllərdə qeyd edilmişdir.

As₂S₃-H_o sistemi ərintilərinin fiziki-kimyəvi xassələri (havada tablama)

№	Ərintinin tərkibi, mol%		Ho, at%		Havada tablama	Buzlu suda tablama	Temperatur, K
	As ₂ S ₃	H _o	As ₂ S ₃	H _o			
1	100	0	100	0	Şüşə	Şüşə	900
2	97	3		0,6147	"___"	"___"	900
3	95	5		1,0626	"___"	"___"	900
4	93	7		1,4830	"___"	"___"	900
5	90	10		2,1739	Şüşə krist.	"___"	900
6	85	15		3,0416	Şüşə krist.	"___"	900

Cədvəl 7

AsS-H₂O sistemi ərintilərinin fiziki-kimyəvi xassələri (havada tablama)

Cədvəl 2

№	Ərintinin tərkibi, mol%		H ₂ O, at%	Havada tablama	Suda tablama	Temperatur, K
	AsS	H ₂ O				
1	100	0	0	Şüşə	Şüşə	900
2	97	3	0,5025	"___"	"___"	900
3	95	5	2,5641	"___"	"___"	900
4	90	10	5,2631	"___"	"___"	900
5	85	15	13,0434	Şüşə krist.	Şüşə krist.	900

ErS-in qatılıqdan asılı olaraq xassələri

Cədvəl 3

Fotorezistorun növü	ErS				
	0,5 mol%	1,0 mol%	1,5 mol%	2,0 mol%	3,0 mol%
İşçi gərginlik, V	220	220	220	220	220
İşçi gərginlikdə müqavimətin dəyişməsi	139	141	175	158	140
İşçi sahə, sm ²	0,4 x 0,35	0,4 x 0,35	0,4 x 0,35	0,4 x 0,35	0,4 x 0,35
Qaranlıqda müqavimət, P _q , Om · sm	2,3 · 10 ¹³	3,26 · 10 ¹³	3,68 · 10 ¹¹	3,26 · 10 ¹³	3,09 · 10 ¹⁵
İşıqda müqavimət, P _i , Om · sm	1,65 · 10 ¹¹	2,5 · 10 ⁹	2,5 · 10 ⁹	1,9 · 10 ¹¹	2,2 · 10 ¹¹
Spektral həssaslığın sahəsi, mkm	0,40–1,40	0,40–1,45	0,65–14,5	0,40–1,50	0,40–1,48

Cədvəldən göründüyü kimi, şüşə tərkiblərində holmium və onun xalkogenidlərinin miqdarı artdıqca şüşələşmə sahəsi daralır və onların makroskopik xassələrinin qiymətləri artır. Cədvəl 3-də göstərilən xassələrin araşdırılması zamanı yeni

funksional maddələr müəyyən edilmiş və ona Azərbaycan Respublikasının Patenti alınmışdır.

Er-As-S sisteminin ərintiləri tədqiq edilmiş və sistemdə əmələgələn şüşələrin xassələri tədqiq edildikdən sonra yeni funksional mad-

dələrin mövcudluğu müəyyənləşdirilmişdir.

Tm-As-S üçlü sistemi tədqiq edilərkən sistemdə şüşələşmə sahəsi müəyyən edilmiş və şüşəvari ərintilərin fiziki xassələri tədqiq edilmiş və sistemdə akustooptik xassəli maddə aşkar edilmişdir.

Tm-As-S üçlü sistemi şüşələrinin elektrofiziki və optiki xassələri

Şüşə tərkibi	Sıxlıq, q/sm ³	Optik qadağan olunmuş zolağın eni, ΔE _{op}	Şəffaflıq sahəsi, Mkm	Maxsus müqavimət, Om · sm	Sındırma əmsali, λ=1,06 mkm	Ultrasin sönmə əmsali λ _{10²}	M ₂ Keyfiyyət əmsali, 10 ¹⁵ , c ³ /kq	U, ultrasəsin yayılması, 10 ⁻³
Tm _{1,0} As _{44,5} S _{54,9}	3,30	2,01	0,66-12,5	10 ⁹	2,39	4,66	4,40	2,33
Tm _{1,2} As _{44,7} S _{54,1}	3,36	1,98	0,72-12	10 ⁸	2,40	4,78	4,55	2,28
Tm _{1,4} As ₄₅ S _{53,6}	3,39	1,95	0,78-11,2	10 ⁷	2,42	4,87	4,63	2,21
Tm _{1,5} As _{46,52} S _{51,98}	3,41	1,91	0,80-10,55	10 ⁷	2,4	4,95	4,75	2,15
Tm ₂ As _{47,6} S _{50,4}	4,47	1,88	0,85-9,8	10 ⁷	2,46	5,12	4,88	2,10
Tm ₂ As _{47,6} S _{50,4}	4,47	1,88	0,97-9,0	10 ⁶	2,50	5,22	4,92	2,03

YURD YERLƏRİMİZİN PASPORTU

ŞƏRİF KƏRİMLİ

Yazıçı-jurnalist

Nazir Əhmədlinin oxucusuna çatdırmaq istədiyi həqiqət budur: “Kameral təsvirlər Rusiya işğalından sonra itirdiyimiz vətən torpaqlarının Azərbaycan türklərinə məxsus olduğunu göstərən mülkiyyət kağızıdır, tapu sənədidir, bu torpaqların, bu torpaqlarda yaradılan əqli mülkiyyətin pasportudur. Hazırda Ermənistan Respublikasının ərazisində qalan İrəvan xanlığı, Naxçıvan xanlığının Dərələyəz mahalı, Zəngəzur qəzasının 60, Qazax qəzasının 45%, Dərbəndin, Borçalının Vətən torpaqları olduğunu sübut edən rəsmi dövlət sənədləridir”.

1743-cü ildə Nadir şah tərəfindən Gürcüstan vilayətinə (Kartli-Kaxetiya çarlığına) daxil edilən və 1801-ci ildə onunla birlikdə çar Rusiyasına ilhaq edilən Azərbaycan türklərinin tarixən yaşadığı Borçalıda Rusiya hökuməti tərəfindən vergi tətbiq etmək məqsədilə 1804-cü ildən başlayaraq müxtəlif vaxtlarda siyahıyaalmalar aparılmış və kameral təsvirlər tərtib edilmişdir. Oxuculara təqdim edilən bu kitaba Borçalı nahiyyəsinin 1860-cı ilə aid kameral təsviri daxil edilib.

Kartli-Kaxetiya çarı Borçalı, Qazax və Şəmşəddil mahallarının hərəsinə yerli türk ağalarından bir nəfər səlahiyyətli nümayəndə – vəkili təyin edirdi. Vəkillərə irsən

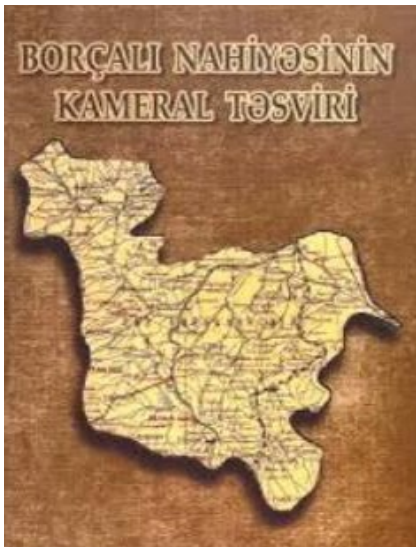
“xan” titulu verilirdi. Onların səlahiyyətləri ağalardan xeyli geniş idi və yalnız öz mülkiyyətlərində olan kəndləri deyil, bütün mahalı əhatə edirdi. Borçalı vəkilləri Ağcaqala yaxınlığındakı Araplı kəndində yaşayırdılar. Borçalıda vəkildən başqa böyük səlahiyyətə malik Baydar və Dəmirçihasanlı sultanları da var idi. Bu sultanlar mahalda ayrıca idarəçilikləri altında olan ərazilərə sahib idilər. Vəkillik və sultanlıq nəsildən-nəslə ötürülürdü. Rus hakimiyyəti dövründə də ata öləndən sonra oğulun “sultan” titulu daşınmasına icazə verilirdi.

1920-1924-cü illər arası Borçalıdan, o sıradan Oruzman, Kəpənəkçi, Darvaz, Bəzəkli, Yırğançay, Qəmərlilər, Ağalılar

Faxralı ellərindən, Qarayazıdan, Lorudan, Qaraçöpdən, Ahısqadan 45 min Qarapapaq dəyişmə yoluyla Qars tərəflərə aparıldı. 1944-də

Azərbaycanda Atatürk Mərkəzinin şöbə müdürü, kimya üzrə fəlsəfə doktoru **Nazir Əhmədlinin** ərsəyə gətirdiyi **"BORÇALI NAHIYƏSİNİN KAMERAL TƏSVİRİ"** kitabı haqqında

Ellərimizin yağmalanması, soydaşlarımızın əsrlər boyu yurd deyib keşiyində dayandıqları müqəddəstorpaqlarımızdan didərgin salınması, milli məniyyətimizin qayçılana-qayçılana kiçilməsi fonunda meydana çıxan vergi dəftərləri, kameral təsvirlər bu gün milli kimliyimizin pasportu kimi unikal tarixi sənədə çevrilmişdir

Borçalıdan, Ahısqadan 115 min əhali, 198 kənd Qazaxıstan çöllərinə sürgün edildi. 1989–1991-ci illərdə bəlli olaylar, erməni–azərbaycanlı qarşıdurmasının Borçalıya da sırayət etməsi sonucunda baş dəhlizimizin Başkeçid qapısı-

nın Dağ-Muğanlı, Saatlı elləri gizlin sövdələşmə tələsinə urcah olub boşaldı, Bolnis şəhərindən 760, Kazret qəsəbəsinə 450, Dmanis şəhərindən 120 ailə, başqa 43 adda yerlərdən xeyli adam Azərbaycana köçdü.

1924-1925-ci illər arasında Qorunçaq (Maşaver), Qələmçə (Qantiadi) kəndlərinə Gürcüstanın orta bölgələrindən, 1941-ci ildə Asuretə, Bolnisə və 1956-cı ildə Raçisubana İmeretdən, Svanetdən, Raçadan, 1989-cu ildə ayrı-ayrı yerlərə Svanetdən gürcü ailələri köçürülüb yerləşdirildilər.

Bütün bu dövrlərdə yerli Azərbaycan toplumu represiyalara uğrayıb, qətləmlər törədilib. 1921-ci ildə bolşeviklər tərəfindən Borçalının iki hissəyə parçalanması və Dağ Borçalı adlanan cənub hissəsinin Ermənistanə verilməsi də soydaşlarımızın tarixi taleyinə, güzəranına və təsərrüfatına ağır zərbə vurub. Qaraxaç (indiki Cavaxet) və Ağlağan (indiki Bazum) dağ silsilələri boyu yerləşən Loru-Pəmbək, Cəlaloğlu, Ağbaba (Amasya), Allahverdi, Kalinino, Abaran kimi yeraltı və yerüstü sərvətləri ilə zəngin mahallardan ibarət Dağ Borçalının tarixi ərazilərinin bolşeviklər tərəfindən ermənilərə verilməsi ilə, həm Gürcüstan Respublikasına, həm də bu ərazilərdə yaşayan soydaşlarımıza qarşı müdhiş cinayət törədilib. Əzəli Azərbaycan torpaqlarında yeni yaradılmış qondarma

erməni dövlətinə əlavə olaraq Borçalının dağlıq hissəsinin verilməsi milli-mənəvi, tarixi-siyasi faciə oldu, ənənəvi həyat tərzinə, insani əlaqələrə, iqtisadiyyata, demografiyaya, xalqın bütöv orqanizm kimi yaşam tərzinə sağalmaz zərbə vurdu. Dağ Borçalı Ermənistanə verildikdən sonra qarapapaq türklərinin xeyli hissəsi Osmanlıya köçdü. Bolşeviklər bununla kifayətlənməyərək, türklərə qarşı növbəti cinayəti 1944-cü ildə törətdilər – Krım, Qaraçay, Balkar, Ahıska türkləri ilə bərabər 1944-cü ildə qarapapaqlar da Orta Asiyaya sürgün edildi. XX yüzilliyin sonlarında isə Dağ Borçalıda, Qərbi Azərbaycandakı digər mahallarımızda qalmış soydaşlarımız hamılıqla yurdlarından çıxarıldı.

Ellərimizin yağmalanması, soydaşlarımızın əsrlər boyu yurd deyib keşiyində dayandıqları müqəddəs torpaqlarımızdan didərgin salınması, milli məniyyətimizin qayçılana-qayçılana kiçilməsi fonunda meydana çıxan vergi dəftərləri, kameral təsvirlər bu gün milli kimliyimizin pasportu kimi unikal tarixi sənədə çevrilmişdir.

Bölgəmizdə bu tip sənədlərin tərtibi böyük Hülakü hökmdarı Qazan xanın vaxtından başlayır. XIII əsrin axırları – XIV əsrin əvvəllərində Qazan xan iqtisadi və hüquqi islahatlar keçirdi. İslahatlardan biri də vergiyığmaq üçün sənədlərin tərtib edilməsi idi. Hər bir kəndin əhalisin-

Bölgəmizdə bu tip sənədlərin tərtibi böyük Hülakü hökmdarı Qazan xanın vaxtından başlayır. XIII əsrin axırları - XIV əsrin əvvəllərində Qazan xan iqtisadi və hüquqi islahatlar keçirdi. İslahatlardan biri də vergi yığmaq üçün sənədlərin tərtib edilməsi idi. Hər bir kəndin əhali-sindən nə qədər vergi alınacağı barədə məlumat xüsusi bir tabloya yazılıb həmin kəndin girəcəyində qoyulurdu.

dən nə qədər vergi alınacağı barədə məlumat xüsusi bir tabloya yazılıb həmin kəndin girəcəyində qoyulurdu. Bu iş sonra bir çox dövlətlərdə davam etdirildi. Ən mükəmməl şəkildə isə Osmanlı dövlətinin məmurları tərəfindən vergi dəftərləri tərtib olunmağa başladı. Bizim ərazilər bir neçə dəfə Osmanlılar tərəfindən işğal olunub. İstila dönməsində təhrir dəftərləri tərtib edirdi ki, vergiləri həmin sənədlərin əsasında toplusınlar. Təhrir dəftərləri 2 cür olurdu: müfəssəl və icmal dəftəri. İcmal dəftərində kəndin nə qədər vergi verdiyi yazılırdı. Müfəssəl dəftərdə isə kənd və şəhər sakinlərinin hər birinin adı yazılırdı və aydın olurdu ki, kənddə vergi verən kimdir.

Ərazilərimiz Rusiya imperiyası tərəfindən işğal olundandan sonra rus məmurları da bu cür vergi sənədləri tərtib etməyə başladılar. O zaman ruslara tanış olmadığına görə, onlar bu ərazilər haqqında müfəssəl bilgiyə malik olmaq istəyirdilər.

Kameral təsvirlərin, eləcə də müfəssəl dəftərlərin tərtibi vaxtilə həmin ərazilərin tabeçiliyində olduğu ölkənin iqtisadi-coğrafi maraqlarına xidmət etdiyi halda zamanımızda milli, tarixi, demoqrafik, etnoqrafik, siyasi mənarlarda əvəzolunmaz sənədlər toplusuna çevrilib. Bu gün ən azı 250-300 illik şəcərəsini müəyyənləşdirmək, necə deyirlər, "babasının babasını" tapmaq istəyənlər bu

dəftərlərin köməyi ilə asanlıqla onların izinə düşə bilirlər. Əlbəttə, məqsəd təkəcə babanı tapmaqdan getmir, əsas odur ki, baba ilə eyni zamanda yaşamış əhalinin milli tərkibi, digər millətlərdən olan qonşuları, onların sayı, məşğuliyyəti, əkib-becərdiyi torpaqların mənsub olduğu dövlətin varlığı, onların əsil sahibi haqqında məlumatlar əldə edəsən.

Maraqlı araşdırma predmeti olan bu əsərlər (Qazax, Borçalı, İrəvan, Dərələyəz, Göyçə, Şəmşəddil, Vedibasar, Şərurla bağlı kameral təsvirlər) mötəbər ilkin mənbə rolunu oynayır.

"Əsər (N.Əhmədlinin nəşr etdirdiyi kameral təsvirlər-Ş.K.) saxta erməni tarixşünaslığının ermənilərin Qərbi Azərbaycan ərazisində yerli əhali olması ilə bağlı əsassız fikirlərini darmadağın edir. Kameral siyahıya almanın tarixi əhəmiyyətini qeyd etməklə bərabər, milli səviyyədə də nəsillərin tarixinə işıq salmaqla "milli aristokratiyanı" da günəş işığına çıxarır. Özlərinə bəyli, xanlı təxəllüs götürən şəxslər öz soy-kökləri ilə tanış olmaq və cəmiyyətə təqdim olunmaq həqiqəti ilə üz-üzə qalırlar. N.Əhmədlinin Azərbaycanın böyük coğrafiyasını əhatə edən kameral təsvirləri çox mühüm tarixi mənbədir. Bu tədqiqat əsərləri Qərbi Azərbaycanın tarixi türk torpağı olmasını təsdiq edir." (Səməd Vəkilov, Müvəkkil Hüquq Mərkəzinin rəhbəri).

1747-ci ildə Nadir şah Əfşarın sui-qəsdlə öldürülməsi nəticəsində yaranmış yarım-müstəqil feodal dövlətlərdən biri də Borçalı sultanlığı (1747-1801) idi. Yarandığı zaman Qazax və Şəmşəddil sultanlıqları kimi Borçalı sultanlığı da Gəncə xanlığının tərkibinə daxil oldu.

Osmanlı dönməindən başlamış Nadir şah idarəçiliyi daxil olmaqla Rusiya imperiyasının kameral təsvirlərinə qədər tərtib olunan vergi dəftərləri bugünkü tarixşünaslıq, dilçilik, folklorşünaslıq sahələri üçün bölgələrin inzi-bati-ərazi bölgüsü, sosial-iqtisadi vəziyyəti, əhalinin etnik-dini tərkibi və burada baş verən demoqrafik prosesləri öyrənməyə əlverişli imkan yaratmışdır.

“Əlbəttə, bu cür icmal-ların... yazılma məqsədinin bizim mənafeyimiz naminə

edildiyini düşünmək məsələ-nin mahiyyətini bəsitləşdir-mək olardı - icmal və ona dair qeydlər Rusiya İmperiyasının Qafqazdakı maraqlarını ifadə edirdi. Rusiya İmperiyasının dövlət maraqları isə ayrı-ayrı xalqların – türklərin, ermə-nilərin, gürcülərin maraqla-rından yüksək idi. Bununla belə, Rusiyanın Qafqazdakı işğalçılıq siyasətində xristi-an-müsəlman ayrı-seçkiliyini də görməzliyə vurmaq müm-kün deyil. Qafqazda əvvəlcə gürcülər üçün “Qruzinskoye qosudarstvo”, sonra isə er-

mənilər üçün “Armyanskaya oblast” deyilən etnik inziba-ti qurumların yaradılması, əhalisinin sayına və yerləş-mə məkanına görə aparıcı toplum olan türklərinə öz adlarından məhrum edilmə-si, bu toplumun adının təhrif edilərək tatar adlandırılması bilməzlikdən irəli gəlmirdi: bu, düşünülmüş siyasi yanaş-ma idi. Bu cür yanaşma üçün müəyyən mənada bizim özümüz də şərait yaradırdıq. Şopenin Qafqazdakı müsəl-man əyalətləri barədə qeyd-lərindən oxuyuruq: “Ümu-miyyətlə, buranın insanları öz ölkələrinin coğrafi bölgü-sünə az diqqət yetirirlər: on-lar yalnız iki başlıca bölgü başa düşürlər: etiqad etdik-ləri din və mənsub olduqları tayfa (klan). Buranın istənilən sakinindən kim olduğunu soruşsan, müsəlmandırsa, cavabı bu olacaq: “müsəl-manam”... Sonrakı suallara cavab verərkən o sizə mu-ğanlı, qacar, bayat, avşar, ha-cıbəyli və ya xınalıqlı, tat, sirt, ləzgi, delaqarqa və ya başqa tayfadan olduğunu bildirə-cək, axırda da yaşadığı yer haqqında məlumat verəcək: qarabağlı, şirvanlı, talışlı və s. və i.a. Əgər siz müsəlmandan onun başqa dindəsi barədə soruşsanız, eyni qaydada ca-vab verəcək, xristian barədə soruşsanız, sadəcə, deyəcək: “bu, ermənidir”. Ancaq eyni şeyi xristiandan soruşsanız, o da dindən başlayacaq. Gürcü özünü “kartuli”, erməni “hay”, müsəlmanı isə sadəcə, “türk” adlandıracaq” (Kitabın elmi

redaktoru akademik Şahin Mustafayev).

1747-ci ildə Nadir şah Əfşarın sui-qəsdlə öldürülməsi nəticəsində yaranmış yarım-müstəqil feodal dövlətlərdən biri də Borçalı sultanlığı (1747-1801) idi. Yarandığı zaman Qazax və Şəmşəddil sultanlıqları kimi Borçalı sultanlığı da Gəncə xanlığının tərkibinə daxil oldu. Məhəmməd həsən xan Ziyadoğlu-Qacarın ölümü ilə Borçalı, Qazax və Şəmşəddil sultanlıqları Kartli-Kaxeti çarı II İrakli tərəfindən işğal olundu. 1795-ci ildə Ağa Məhəmməd şah Qacarın Tiflisə yürüşündə iştirak edən Cavad xan Qacar Borçalı, Qazax və Şəmşəddil sultanlıqlarını Gəncə xanlığının tabeliyinə qaytardı. 30 yanvar 1801-ci ildə Rusiya İmperiyasının himayəsinə girən Kartli-Kaxeti çarı XII David rus ordusunun köməyi ilə Borçalı, Qazax, Şəmşəddil sultanlıqlarını işğal etdi. 1802-ci ildə Rusiya İmperatoru I Aleksandrın əmri ilə Kartli-Kaxeti çarlığı ləğv olundu. Onun ərazisində 5 qəzanı (уезд) əhatə edən Gürcü quberniyası təşkil edildi. Həmçinin yeni işğal edilmiş üç tatar sultanlığı da ləğv edilmiş və onların yerində üç tatar distansiyası yaradılaraq mərkəzi Tiflis şəhəri olan Gürcü quberniyasının tərkibinə verilmişdi. 10 aprel 1840-cı ildə Gürcüstan quberniyası ləğv edildi, onun yerində Gürcüstan-İmeretiya quberniyası yaradıldı. Bu zaman Borçalı distansiyası da ləğv edilərək torpaqları

ərazisi genişləndirilmiş Tiflis qəzasının tərkibinə daxil edilmişdir. 14 dekabr 1846-cı ildə Gürcüstan-İmeretiya quberniyası ləğv edilərək onun ərazisinin bir hissəsində Kutais quberniyası, digər hissəsində isə Tiflis quberniyası yaradıldı. Borçalı ərazisi 1880-ci ilədək Tiflis quberniyasının Tiflis qəzasının tərkibində qalmışdır. 1835-ci ilə aid məlumata əsasən Gürcüstan quberniyasının Borçalı distansiyasının ərazisi 6.000 verst² idi. Bu ümumi ərazisi 40.000 verst² olan Gürcüstan quberniyası ərazisinin təxminən 15 %-nə bərabər idi. 1 yanvar 1915-ci il tarixinə Borçalı qəzası 6036.96 verst² ərazini əhatə edirdi. Bu göstərici Tiflis quberniyasının 35904.14 verst² olan ümumi ərazisinin təxminən 17 %-nə bərabər idi.

Azərbaycanın ən səfəli və bərəkətli torpaqlarının müxtəlif hiylələr və təzyiqlər yolu ilə qoparılıb Ermənistanə verildiyi kimi Borçalının da cənubda dağlıq hissəsini təşkil edən Lorunun başına belə bir oyun açdılar. Loru (ona Dağ Borçalısı da deyirlər-Ş.K.) Səfəvilər dövlətinin, Qarabağ bəylərbəyliyi və doqquz mahalından biri idi. 1918-ci ildə erməni daşnak hökumətinin silahlı qüvvələri qəflətən hücum edərək Loru mahalı ərazisini işğal etdi. 1919-cu ilin yanvarında Tiflisdə keçirilən Ermənistan-Gürcüstan konfransında Borçalı qəzasının Loru nahiyəsi neytral zona elan edildi. 1920-ci ilin sentyabrında türk qoşunla-

rının Gümrünü tutmasından narahat olan Gürcüstan hökuməti Loru neytral zonasına nəzarəti üzərinə götürdü.

1921-ci ildə isə Gürcüstan və Ermənistan bolşevik hökumətləri arasında Lorunun Ermənistanə verilməsi haqqında razılıq əldə edildi. 1922-ci il dekabrın 22-də Vorontsovka bölgəsi də Ermənistanın Loru-Pəmbək qəzasına qatıldı. Beləliklə, Ermənistanın inzibati bölgüsündə Loru mahalı 4 rayon - Barana rayonu, Allahverdi rayonu, Cəlaləddin rayonu və Vorontsovka rayonu şəklində öz əksini tapdı. Beləliklə, bölgənin sovetləşməsindən sonra Loru mahalı Zəngəzur mahalı kimi qədim Azərbaycan torpaqlarında yaradılmış Ermənistan SSR-ə hədiyyə edildi. Loru mahalının adı sovet dövründə, keçən əsrin 90-cı illərinə qədər bir neçə dəfə dəyişdirilib və 4 rayon arasında bölüşdürülüb: Allahverdi (sonralar Tumanyan), Cəlaləddin (sonralar Stepanavan), Barana (sonralar Noyemberyan), Vorontsovka (sonralar Kalinino və indiki Taşir). Hazırda ermənilər Loru mahalını Lori, Tavuş adlandırırlar.

Beləliklə, Nazir Əhmədlinin böyük zəhmət bahasına ərsəyə gətirdiyi və dəyərli sənədlər toplusu kimi əvəzsiz olan kameral təsvirlərinin əsas məqsədi tarixi həqiqətləri üzə çıxarmaqla yanaşı, haqq-ədalətin bərpası və xalqımızı tarixi torpaqlarımıza qayıdışa hazırlamaqdır.

РЕВОЛЮЦИЯ В МУЗЫКАЛЬНОЙ ИНДУСТРИИ

Должен ли быть защищен контент, созданный без участия человеческого творчества, как объект интеллектуальных прав?

Чтобы написать песню, сегодня уже необязательно иметь профильное музыкальное образование: музыку можно сгенерировать с помощью сервисов на базе ИИ. Развитие подобных технологий дает исполнителям много новых возможностей, но в то же время создает юридические риски. Участники рынка предлагают маркировать искусственно созданную музыку и регулировать ее лицензирование.

Современные сервисы – в том числе на базе ИИ – позволяют создавать музыкальные треки практически без участия человека или с изменением его роли, когда вместо исполнения или пения человек настраивает необходимые параметры в программе. Как пишет газета «Коммерсант», один из самых известных ИИ-сервисов — Suno AI. С его помощью можно сгенерировать песню, задав текст и описав музыкальный трек: жанр, стиль, настроение, голос и т. д. В подготовке текста могут помочь такие большие языковые модели, как GPT, Claude или GigaChat. Все это дает пользователю возможность генерировать музыкальные треки без серьезных усилий.

«Suno и Udio помогают добиться профессионального звучания, даже если артист не имеет глубоких знаний в области музыки», – подтверждает CEO платформы для независимых артистов YOURTUNES, которая предоставляет прямой доступ к музыкальным сервисам, Михаил Шорин.

Случаев того, что «синтетическая» песня становилась такой же популярной, как песня «настоящего» музыканта, пока, кажется, только один: это фейковая коллаборация Дрейка и The Weeknd, которую даже хотели номинировать на Грэмми.

РАЗМЫТИЕ АВТОРСКИХ ПРАВ

Развитие ИИ может спровоцировать волну исков правообладателей к тем, кто использует их песни для обучения нейросетей, прогнозируют эксперты. Судебные дела уже есть. В США полиция арестовала продюсера Майкла Смита, заработавшего миллионы долларов на несуществующих артистах.

«Музыканты учились, слушая других музыкантов. Ровно так же работают и нейросети – генерируют, основываясь на чужом опыте. Именно такую позицию будут отстаивать разработчики ИИ-сервисов в судах против условных лейблов Sony и Warner по теме того, что нейросети «кормили» нелегальными файлами, защищенными авторским правом», – полагает основатель и руководитель Label Cantroil Марк Шишлев.

Контент, созданный с помощью нейросетей без участия человеческого творчества, не должен быть защищен как объект интеллектуальных прав, считают в Национальной федерации музыкальной индустрии (НФМИ): «Роль «человеческого творчества» является основополагающей для авторского права и интеллектуальной собственности. Если музыкальные произведения используются разработчиками систем ИИ для машинного обучения, то необходимо получение согласия автора или иного правообладателя». В лейбле SP Digital фиксируют появление на цифровых музыкальных сервисах ремиксов и каверов на известные песни из каталога музыкального лейбла, созданных с помощью ИИ-сервисов без разрешения. «Бороться с такими нарушениями путем имеющихся законных методов крайне затруднительно, поскольку, блокировка даже одного такого трека требует значительного времени и ресурса, а их появляется множество – ведь их создание крайне облегчено благодаря ИИ-генераторам, и недорого стоит недобросовестным игрокам», – говорит советник гендиректора SP Digital Ольга Ким.

Проблема возникает в тот момент, когда ИИ создает что-то очень похожее на уже существующее произведение, нарушая тем самым чьи-то авторские права, добавляет Константин Соболев. По его словам, пока не понятно, кому будут принадлежать права на такой контент и кто будет нести ответственность за нарушение. Применяя инструменты для генерации аудио сейчас, нужно читать политики использования (terms of use), а применяя open-source модели – лицензии, под которыми они распро-

страняются, предупреждает эксперт: «одни разработчики и владельцы сервисов оставляют все права на контент за пользователем, другие – дают возможность исключительно некоммерческого использования, третьи же позволяют коммерческое использование изображений и звуков при упоминании сервиса, с помощью которого они были произведены».

Даже молодой музыкант пока, скорее всего, испугается выпускать трек или альбом, созданный с помощью Suno или Udio, чтобы не получить большой иск от лейбла, который найдет в генерации музыку своего артиста, считает Николай Седашов: «Вопрос в том, удастся ли создателям музыкальных нейросетей договориться с индустрией и если да, то на каких условиях. Возможно, какой-то медиаконгломерат просто купит эти компании. Бигтехи типа Google, скорее всего, будут использовать нейросети для генерации музыки в своих сервисах, но будут делать это очень аккуратно. Для этого они активно договариваются с музыкальными лейблами».

Роль «человеческого творчества» является основополагающей для авторского права и интеллектуальной собственности. Если музыкальные произведения используются разработчиками систем ИИ для машинного обучения, то необходимо получение согласия автора или иного правообладателя

МАРКИРОВКА ДЛЯ ИИ-МУЗЫКИ

Что точно нужно сделать в самое ближайшее время, это отрегулировать процесс правового использования треков, записанных с помощью ИИ, а также их дальнейшего лицензирования.

Директор по работе с независимыми артистами и лейблами SP Digital Владимир Юрченко считает, что перед регуляторами и площадками стоит задача научиться маркировать искусственно созданный контент и вывести его за пределы монетизации.

«Поступают тревожные сигналы о попытках создать полностью автоматизированные системы самогенерации ИИ-контента и бесперебойной отгрузки его на площадки. Это напрямую влияет на реальных артистов и размывает их долю, а, следовательно, и потенциальную прибыль и количество стримов на площадках». С другой стороны, нейросети помогают с качественными визуалами, ИИ-мастеринг упрощает и где-то совершенствует звучание.

НОВЫЕ ЖАНРЫ И СТОКОВЫЕ ПЛАТФОРМЫ

По мнению экспертов, развитие нейросетей может привести к появлению новых музыкальных жанров на стыке уже существующих. На этом фоне создание музыкальных произведений людьми станет фактически конкурентным преимуществом,

прогнозирует Марк Шишлев: «К описаниям музыкальных альбомов многие будут добавлять «тексты и музыка написаны без использования нейросетей»». Возможно через пару лет не останется различий между нейромузыкой и инструментальной.

Возможно через пару лет не останется различий между нейромузыкой и инструментальной.

No 06 · 2024

ƏQLİ MÜLKİYYƏT

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ СОБСТВЕННОСТЬ

THE INTELLECTUAL PROPERTY

Elmi-praktik jurnal / Научно-практический журнал / Scientific & practical journal

BAŞ REDAKTOR:

Ədalət Mədədoğlu

ƏDƏBİ REDAKTOR:

Şərif Kərimli

DİZAYNER:

Murad İsmayilzadə

FOTOMÜXBİR:

Şöhlət Abbas

© Azərbaycan Respublikası Əqli Mülkiyyət Agentliyi -2019

Bütün hüquqlar qorunur.

“Əqli Mülkiyyət” jurnalı Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçmişdir. Qeydiyyat № 4208

Jurnal 2019-cu ilin aprel ayından çıxır.

Dərc olunan yazılar müəlliflərin mövqeyini əks etdirir.

Jurnalda dərc olunan material və şəkillərdən istifadə edərkən istinad vacibdir.

Jurnalda Yandex.ru və Flickr.com saytlarının sərbəst əlçatımlıqda olan şəkillərindən istifadə olunmuşdur.

Dövriyyə: rüblük

Dili: Azərbaycan və rus (rezümelər ingilis dilində)

Yayım ərazisi: Azərbaycan, MDB ölkələri və digər xarici ölkələr

Qiyməti: yarımillik abunə – 10 AZN; illik abunə – 20 AZN;

fərdi qaydada 1 nüsxəsi – 7 AZN

Tirajı: 300 nüsxə

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı şəhəri, Mərdanov qardaşları, 124.

Telefon:

(+994 12) 449 99 59

E-poçt:

info@copat.gov.az

Əqli Mülkiyyət Agentliyinin mətbəəsində çap olunmuşdur.